

De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

SKÅNSKA SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

MARTIN WEIBULL.

1894—1895. IV, 1.

LUND 1897.
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

SKÅNSKA SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

MARTIN WEIBULL.

1894—1895. IV, 1.

LUND 1897.
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Henrik Smith.

Ett bidrag till Danmarks litteraturhistoria under reformationstiden.

Aldrig hvarken förr eller senare har Malmö intagit en så framträdande ställning som i början af det sextonde århundradet. Det var Danmarks andra stad och en af de största i den skandinaviska Norden: medan Köbenhavn räknade ungefär 11,000 och Stockholm 15,000 innevånare, utgjorde dess befolkning 9,000. Under sina borgmästare Hans Mickelsen och Jörgen Kock höjde det sig till rangen af politisk betydelse och det vågade till och med drömma om en sjelfständighet sådan som Visbys i det trettonde århundradet eller Lübecks och Danzigs i de följande. Denna yttre ställning motsvarades äfven af den inre. Den anda, som genomgick befolkningen var kraftfull och demokratisk; i handel och sjöfart täflade stadens med mången af Hansestäderna; stora rikedomar hopades inom dess murar och hand i hand med denna materiela välmåga gick också ett rikt andligt lif bland befolkningen. Detta var sådant, att Malmö under århundradets tredje och fjerde decennier kan sägas hafva utgjort sjelfva brännpunkten för Danmarks andliga odling.

Med året 1527 hade reformationen, redan sedan länge förberedd, brutit sig väg till allmänna erkännande i Malmö och från denna händelse är det som man har att räkna dess storhet på kulturens fält. Icke som om Claus Mortensen Töndebinder, den förste reformatorn, och hans närmaste medhjelpare, Hans Olufsen Spandemager, varit af större, ovanligare begåfning, men kring dem och den sak de förfäktade samlade det sig snart hvad Danmark egde ypperst af andlig kraft. Så anlände 1529 till Malmö Frans Wormordsen, holländare till börden, lärjunge af den danske karme-

littermunken Paulus Eliæ, tillsammans med hvilken han ännu året förut utgifvit Davids psalmer. Det var ett skarpt hufvud, men på samma gång en saktmodig och försonlig natur, hvilken under sina senare år såsom superintendent i Lund kom att intaga den plats, som den siste katolske erkebiskopen lemnat ledig. Ungefär samtidigt med honom nedsatte sig i Malmö äfven Peder Laurensen, den man, som framför andra förer pennan i kampen mot katolicismen och som också af sin störste motståndare får namn af „stadens cancellarius“¹⁾. Genom desse mäns försorg upprättades snart i Malmö en evangelisk läroanstalt och till denna kallades såsom en af dess förste lärare mäster Olaus Chrysostomus — Oluf Gyldenmund, — som en beundrande samtid på grund af hans vältalighet kallade honom. Till denna „academia in sacris literis“ — såsom den nämnes — dit äfven en fläkt af humanismens anda nådde, drog den bästa delen af landets ungdom, och Huitfeldts ord äro, att från denna och de män, som stodo i spetsen för densamma, „evangelium vdi disse lande vijde er vdspredd“²⁾.

Utom de redan nämde, fans det ännu andra, som i denna tid bidro att höja Malmö till dess rang af en den danska litteraturens medelpunkt. Tvenne af stadens borgmästare togo plats i dess litterära häfd: Hans Mickelsen, hvilken har en så väsentlig del i bibelöfversättningen af 1524, och Jep Nielsen, som i sin ungdom studerade vid främmande universitet och under kampen mot catholicismen utslungade stridsskriften, „En liden disputats“. År 1532 bofäste sig i Malmö äfven den man, som vid sidan af Olaus Petri gifver det sannaste och fullödigaste uttrycket af hvad Skandinavien denna tid förmådde i andlig odling: kaniken från den skånska grannstaden, Christiern Pedersen. Han kom från Nederländerna, dit han följt sin konung i landsflykt, och lefde i Malmö till omkring 1544, än såsom partigångare för denne, än sysselsatt med litterära arbeten. Hans nära vänner, bröderna Herman Weiger och Henrik Smith, äro i detta sammanhang äfven att nämna. Den förre öfversatte icke utan sjelfständighet den tyska folkboken om Reinicke Voss; den senare egnade

¹⁾ *Paulus Eliæ*, Den skibyske Krønike. *Holger Rordams* upplaga i Historiske Kildeskrifter I, 72.

²⁾ *Huitfeldt*, Fredrik I:s Hist. Kvartupplagan s. 175.

sin penna åt de flesta grenar af dåtida vetenskap och verkade under hela sin lefnad för de djupare lagrens upplysning och framsteg.

Minnet af de flesta bland dessa män från hvad man väl kunde kalla Malmö storhetstid har hos efterverlden blifvit återupplifvadt, men ännu återstå dock icke så få, hvilkas lif och öden till ej ringa del äro höljda i dunkel. Hans Mickelsen, hvilken står bakom de reformer, som Christiern II sökte genomdrifva — „den ädle demokraten“ såsom han blifvit kallad ¹⁾ — har ännu icke erhållit någon själfständig biografisk teckning; detsamma är också förhållandet med Frans Wormordsen, Herman Weiger och Henrik Smith ²⁾. Då vi här framställa bilden af den sistnämnde, göra vi det i medvetande därom, att ingen lefvat blott sitt eget lif, skild från andra, fjerran från de idéer, de tankar och känslotrömmingar, som genomgå hans samtid. Endast den som ses mot bakgrunden af denna och i den omgifning, i hvilken han färdas, kommer att framstå i sin rätta dager.

I.

Henrik Smith föddes i Malmö mot slutet af det femtonde århundradet. Hans fader var Peyther Weiger, borgare och kanske gästgifvare ³⁾ i staden, och flera gånger omnämnd i dess handlingar från denna tid. Han dog 1519 ⁴⁾. Modern var en drittig och du-

¹⁾ *C. F. Allen*, *De nordiske Rigers Historie* II, 341.

²⁾ Henrik Smiths historia är dock i korta drag förut behandlad af trenne författare: *N. M. Petersen*, *Bidrag til den danske Literaturs Historie* II, 137—147; *Holger Rørdam*, *Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen* I, 36—42; *Martin Weibull*, *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* 1871, 1—5; *Holger Rørdam*, *Historiske Kildeskrifter* I, 573—577. De öfriga skrifter, där Henrik Smith i förbigående omtalas, skola framdeles nämnas i noterna till denna afhandling.

³⁾ I Malmö räkenskaper 1517 är om Peyther Weiger bl. a. följande antecknad: «III marck oc VI sk., som skwltthen och fenicke drægerynd selff femtthe fortære till Peyter Veigeres vtj then vge fore sancte Morthens dag». Malmö rådhusarkiv.

⁴⁾ *Sonnenstein Wendt*, *Om reformatörerna i Malmö*, *Ny kirkehistoriske Saml.*, II, 145, uppgifver 1518, men detta år är Peyther Weiger ännu nämnd i stadens räkenskaper; först det följande betalar i hans ställe «Beintte, Peyther Weygers skatt.»

gande kvinna med namnet Benthe, hvilken först på 1550-talet afled. Föräldrahemmet var för tidens förhållanden särdeles välburget och familjen egde och bebodde en gård, belägen mellan Adelgatan och Heliggeistes kyrkostråde ¹⁾. En broder till Henrik var, som redan nämnts, Herman Weiger ²⁾.

Sin första bokliga uppfostran har Henrik Smith tvifvelsutan erhållit i någon af Malmö klosterskolor. Törhända har det varit i det ej så långt ifrån föräldrahemmet belägna gråbrödraklostret. Hurudan denna uppfostran varit, kan väl icke med visshet sägas, men sannolikt är, att den icke varit bättre än annorstädes vid denna tid. De danska reformatörernas klagan öfver skolornas förfall har icke varit utan grund. Äfven om den skola, i hvilken Henrik Smith gick, torde Christiern Pedersens ord gälla, då han förklarar, att man hvarken lärde att „tale ret latine eller skrive god danske“ ³⁾ i de dåvarande läroanstalterna. Man lärde där siu Donatus, Græcismus och Alexander de Villa Dei, alla dessa underhaltiga läroböcker, öfver hvilka de samtida författarne — och kvickare än andra maitre François Rabelais — låta sin satir spela. Hvad man där hörde var framför allt „om hellige mænds historier og jærtegn, om pavens store aflad oc anden løs oc forfængelig lærdom oc prædiken, som hverken havde sandhed eller salighed i sig.“ Men hvad som brast i lärdom, tyckes hafva ersatts i tuktan. Hugg och slag slapp ingen undan; den ringa lärdomen snarast inpryglades i de olyckliga lärjungarne och det hände ej sällan, att blodet, medan

¹⁾ Se bilagan 5. Henrik Smiths fädernehem har alltså varit beläget ungefär på den plats, där hotell Kramer nu ligger.

²⁾ Att han så varit, har redan *Sonnenstein Wendt*, Bidrag till Christiern Pedersens Historia, Ny kirkehistoriske Samlinger I, 262, uppvisat. Se för öfrigt bil. 5, af hvilken detta framgår.

³⁾ Henrik Smiths åsigt om den dåtida undervisningen i latin framgår bl. a. af ett ställe i hans krönika, tryckt af *Holger Rørdam* i Historiske Kildeskrifter I. Det heter i denna under året 1560 (s. 647) om hans jemm-årige, den berömde läkaren Christiern Morsing, att han var «en aff de første, som lærde børnene ij Danmarks rige dett rette latinske tunge maal, der hand war skolemester till wor fruis skole ij Kiøbenhaffn.» Om Petrus Parvus säges det sammastädes (s. 646), att han «war en aff de aller første, som hialp dett latinske rette tonge maall op her ij skolerne». Yttranden i föreläsalet till «*Libellus vocum latinarum*» 1563 visa äfven, att Henrik Smith föga aktade det sätt, hvarpå latinundervisningen då ännu i allmänhet bedrefs.

skolmästaren slog, sipprade ned för rygg och lemmar. „Sålunda har jag köpt min lärdom -- berättas en af dessa skolpedanter hafva yttrat, då man förebrådde honom hans framfart — och sålunda vill jag sälja den igen“ ¹⁾).

Om de personer, som besökt Henrik Smiths föräldrahem och under hvilkas inflytande han i sin första ungdom kan hafva stått, känna vi intet med full bestämdhet, men kunna dock i någon mån sluta oss till förhållandena. Malmö var denna tid till sitt omfång icke någon så stor stad, att icke dess innevånare i allmänhet kände hvarandra, och af de mera ansedde borgarne har han väl också mött de flesta på sin väg. Där var bland dem män af icke ringa bildning, hvilka i sin ungdom studerat vid utländska universitet, och män, som genom karaktärens ädelhet ådrogo sig en allmännare uppmärksamhet. En sådan person var borgaren Morten Lauridszøn, hvilken Henrik Smith ännu på sin ålderdom omtalar med varm sympati och beundran. Hans brödkorg och ölkanna stodo aldrig tomma för den fattige; han klädde dem som inga kläder hade och gaf halfparten af sina inkomster åt de behöfvande ²⁾. Kärlek till frihet, en växande känsla af egen styrka, en praktisk blick på lifvet voro för öfrigt egenskaper, som i det sextonde århundradets början kännetecknade Malmö befolkning. För Henrik Smith har allt detta icke varit utan sin betydelse och det skall också i det följande visa sig, huru som han i hela sitt uppträdande är ett barn just af den fria och upplysta borgareanda, som var hemvand i hans fädernestad.

Det var i början af 1500-talet liksom äfven under hela senare hälften af medeltiden bruket, att ungdomen i den skandinaviska Norden — när omständigheterna så medgåfvo — drog till främmande land och där afslutade sina studier. Äfven med Henrik Smith har detta varit fallet: i sina unga år har han besökt högskolorna i Tyskland. Den lifliga förbindelse, i hvilken Malmö och städerna vid Sundet stodo till detta land, har härvidlag haft sin betydelse, men det har framför allt varit den tyska humanismen i dess dåvarande blomstring, som lockat honom. Ty det är icke

¹⁾ *Brandt og Fenger*, Christiern Pedersens danske Skrifter, IV. Jmfr C. J. *Brandt*, Om Lundekanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter, 12—16.

²⁾ Henrik Smiths krönika. *Rørdam*, Historiske Kildeskrifter I, 613.

endast ett tomt ord, då Erasmus Rotterdamus talar om sitt inflytande i Skandinavien ¹⁾. Till Tyskland hade vid denna tid redan sedan länge renaissansens stora rörelse nått fram. Den saknar väl här den hela lifvet omgestaltande kraft, som den egde i sydligare nejder, och det antikens skönhetslif, som där väckts, återfinnes väl här endast fragmentariskt, men i hvarje fall blef den lärda bildningen förd in i nya banor och vägen beredd för tidehvarfvets andra stora idéströmning, reformationen. Sekelgamla fördomar undanröjdes och sträfvandet efter personlighetens fria och harmoniska utveckling gjorde sig gällande; en klassisk bildning i anda och sanning började förverkligas och en vetgirig ungdom samlade sig, full af entusiasm, kring tidehvarfvets stormän, antingen de som en Conrad Mutianus Rufus, den lärde kaniken i Gotha, lefde i förnäm tillbakadragenhet eller som en Heinrich Bebel från universiteternas katedrar förkunnade den nya tidens läror. Af denna ungdom var det icke en ringa del — och härtill syfta äfven Erasmi ord — som kom från „Ultima Thule“, såsom Skandinavien på tidens klassiska tungomål nämdes. De fleste gingo till Rostock, Greifswald, Erfurt, Leipzig och Wittenberg. Vid somliga af dessa universitet kunde nordbornas antal under vissa år uppgå till icke mindre än ett sjuttioal.

År 1514 anträdde Henrik Smith sin första utomlandsfärd. Det var i den tyska humanismens märkestider. Erasmus stod på höjden af verksamhet och verldsrykte och den Reuchlinska fejden var i full gång: 1515 kommer första delen af de mot männen af det snäfva medeltida uppfattningssättet riktade *Epistolæ obscurorum virorum*, 1517 följer den andra. Samtidigt bereder sig Luther till sitt värf och det sistnämnda året är det som han i Wittenberg uppslår sina ryktbara theser. Det kan icke hafva varit annorlunda än att Henrik Smith haft förnimmelsen af att lefva i en uti mer än vanlig mening historisk tid, hvars verkningar skulle sträcka sig vida öfver ögonblickets gränser.

I Rostock påträffa vi först hans spår. Vid dess universitet finnes han inskrifven den 15 juni 1514 ²⁾. Här, hvarest de humanistiska studierna drefvos med stor ifver, hade kort förut

¹⁾ *Erasmi* *Epistolæ* l. 26 p. 1021. *Ep. ad Cap. l. 1, 9.*

²⁾ *Hofmeister*, *Die Matrikel der Universität Rostock* II, 57.

Ulrich von Hutten under sina vandringar i Tyskland samlat lyssnande ungdomsskaror omkring sig och i entusiastiska ord förkunnat sina läror¹⁾. Från 1515 verkade här en diktare sådan som Johannes Hadus, lärjunge af Mutianus²⁾. Universitetets berömdaste namn vid denna tid är emellertid icke hans utan Nicolaus Marschalks, hvilken bildade medelpunkten för de humanistiska studierna i denna del af Tyskland. Det var en mångsidigt bildad man, hvilken omfattade alla områden för menskligt vetande och i mer än ett afseende är att anse såsom banbrytande³⁾. Vid sidan af honom lefde det i Rostock en jurist sådan som Nicolaus Louwe och en läkare som Rhimbertus Gilzheim⁴⁾. Den förmodan ligger nära till hands, att Henrik Smith rönt ett ej obetydligt inflytande särskildt af denne senare, hvilken i sin vetenskap denna tid intager ett af de främsta rummen.

Under vistelsen i Rostock har Henrik Smith väl icke sammanträffat med den sedermera så ryktbare Hans Tausen, hvilken först i november 1516 inskrefs vid universitetet, men säkert är, att han här knöt ett innerligt vänskapsband med en annan ung dansk, hvilken i likhet med honom sjelf lemnat sitt hemland, för att i utlandet förvärfva sig en bildning, som detta icke förmådde gifva. Denne unge dansk var Petrus Parvus Rosæfontanus, personlig vän af den berömde humanisten Robert Stephanus i Paris och sedan poeta laureatus och professor vid Köbenhavns universitet. Ett typiskt uttryck för sin tid, drog han från land till land, från högskola till högskola och tog uppehåll, hvarhelst en utmärkt lärare eller andra hans studier gynnande omständigheter erbjödo sig. Det var en humanist af själ och hjärta och en den ifrigaste beundrare af Erasmus. Från Rostock tvingade honom väl förhållandena snart att bryta upp och begifva sig hem, men så fort tillfälle på nytt yppar sig, är Petrus Parvus åter på farande fot och han besöker under årens lopp bland andra orter Paris och Wittenberg. Den vänskap, som han i Rostock slöt med Henrik Smith och om hvilken han sjelf faller det yttrande, att den under bådas lifligaste hänförelse nådde höjden af

¹⁾ *D. F. Strauss*, Ulrich von Hutten I, 66 o. f.

²⁾ *O. Krabbe*, Die Universität Rostock, 270 o. f.

³⁾ *Sammastädes* 273 o. f.

⁴⁾ *Sammastädes* 332—333; 339—341.

ett broderskap, förblef han alltid trogen och han har några år senare i företalet till ett 1520 utgifvet arbete i lifliga färger tecknat bilden af denne sin ungdoms „mest älskade studiekamrat.“ Han framställer honom såsom den häftigaste motståndare till föregående tidens oklassiska bildning och till de ännu lefvande representanterna för denna. „Med full rätt afskyr du på det högsta — skrifver han — desse, om hvilkas motbjudande okunnighet Desiderius Erasmus Roterodamus, den store herskaren i andens rike, denne så länge efterlängtade ledare för hela kristenheten, någonstädes skrifver, att den är det fräckaste af allt, ty som alla obildade anse dessa lärdt olärde, att intet duger, som de ej sjelfva utfört, och förblindade af afundsjuka vilja de, fast de se den, dock icke erkänna den ljusa dag, som uppgått; de taga illa upp . . . att ungdomen nu för tiden njuter en lättare och bättre undervisning än den de sjelfva, vare sig på grund af egen försumlighet och lättja eller sina lärares okunnighet hafva fått, och känna en bitter smärta öfver, att andra tillryggalägga som i vagn den väg de sjelfva till fots vandrat“. Endast på grund af detta sitt hat mot en föråldrad bildning är i Petri Parvi ögon Henrik Smith värdig äldres som yngres tacksamma hängifvenhet. Men den Henrik Smith, som han lärt känna, är icke en blind förkämpe endast för främmande idéer: han förstår sin plats i tiden och är ett skarpt hufvud. Han är en trägen arbetare och väl hemma i vetenskapernas olika grenar. Han har en lätt fattningsgåfva och särskildt är hans vältalighet beundransvärd. Han är dessutom en god karakter. Såsom vän eger han en ovanlig trofasthet och förkunnar, hvar helst han drager fram, Petri Parvi lof. Som det är att vänta, afråder denne honom härifrån, kännande sin svaghet och rädd att icke kunna motsvara förhoppningarne. Men är det så — tillägger han karakteristiskt nog — „att du fortfarande berömmar mig i min ringhet, ber jag dig säga, att din vän Petrus Parvus omfattar med en större hänförelse än det i ord kan uttryckas eller människorna vilja tro det och beständigt till sitt sista andedrag skall med beundran följa alla dem som älska den klassiska litteraturen och den gamla teologien, vare sig de äro doktorer, professorer eller studenter, bland hvilka senare du, min broder, till min stora glädje icke intager den lägsta platsen“ ¹⁾).

¹⁾ Se bilaga 1.

Från Rostock, där Henrik Smith under Johannes Barchmans dekanat på hösten 1515 blef promovrad till baccalaureus¹⁾, begaf han sig till Wittenberg och Leipzig. Som redan nämndt, följde Petrus Parvus honom icke dit; i hans ställe har han emellertid här stiftat bekantskap med Christiern Thorkelsen Morsing, då student, senare professor vid Kjöbenhavns universitet och en af sin tids främste läkare. Att denne varit hans närmaste umgängesvän²⁾ vid denna tid, därom är intet tvifvel. Men mera än af honom fångslades dock hans uppmärksamhet under de år han tillbragte i de sachsiska universitetsstäderna af de framstående lärare, som här verkade. I Leipzig var det framför andra Petrus Mosellanus, om hvilkens utmärkta undervisning i klassiskt tungomål ryktet nådde ända upp till Danmark, i Wittenberg „den höglärde“ Philip Melancton, „den djupsinnige teologen Martin Luther“ och „poeta et orator laureatus“ Johannes Rhagius Æsticampianus, hvilka på honom gjorde ett starkt intryck. Petrus Parvus, som i sitt ofvan nämnda bref berättar om dessa män — det är för första gången de båda reformatorerne omtalas i dansk skrift — uttrycker härvid sin längtan att en gång personligen få se och höra dem. Osannolikt är icke, att härunder ligger mera än humanistens vanliga begär efter vetande: Henrik Smith har törhända redan nu slutit sig till reformationen och Petrus Parvus i någon mån blifvit underkunnig om Luthers läror.

En säker tidsangivelse för Henrik Smiths vistelse i Leipzig lemna oss de arbeten han här 1517 och 1518 utgaf. Det är flera skrifter af lundakaniken Christiern Pedersen, utaf hvilka han här ombesörjer nya upplagor. 1517 utgifver han ånyo den tre år förut

¹⁾ *Hofmeister*, a. arb. II, 63. Hos *L. Daae*, Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, saknas denna uppgift i likhet med flera andra. Sålunda finner man där icke heller Herman Weigers namn, hvilken den 18 september 1518 blef inskrifven vid Rostocks universitet.

²⁾ Se bilaga 1. — I Wittenberg synes Henrik Smith äfven hafva råkat två unga danska adelsmän, bröderna Ivan och Anton Bryske, som åren 1518—1519 studerade här. I företalet till «Henrick Smids tredje vrtegaard», som är staldt till den senare af dem, omtalar författaren, om också med hänsyftning äfven på en senare tid, att han «tit och offte met mig selffue betenckt och offuerueigt den store velgerning, ære och dygd, som mig aff eders velbyrdighed nogle aar forledne vdi Wittenberg er hendt och vederfaren».

i Paris utkomna „Vor Froe tider“ och „At høre messe“, 1518 „Epistler og Euangelia“ samt „Vocabularium ad vsum dacorum“¹⁾. De blefvo alla tryckta på Melchior Lotthers officin. Undantager man det sist nämnda af dessa verk, som innehåller några ytterligare tillägg, äro de endast aftryck efter originalupplagorna. I regel återfinnas samma tryckfel som i dessa; här och hvar äro de borttagna, men nya komma i stället. Den typografiska utstyrelsen är merändels vårdad och hyad särskildt „Epistler og Euangelia“ angår, är denna bok med sitt stilfulla titelblad, sin mängd af initialer och vignetter att betrakta såsom för denna tid särdeles framstående²⁾.

Huru länge Henrik Smith efter utgifvandets af dessa arbeten kvardröjt i Tyskland, är icke känt. Antagligen har han dock stannat där äfven 1519. När han så vänder åter till sitt fädernesland, är han i besittning af en icke vanlig fond af vetande; hans kunskaper i den gamla litteraturen så väl som i renaissancens äro betydliga; han har vunnit kännedom om främmande land och med dessa kunskaper förenar han äfven en friare och vidare blick öfver världen och mänskligheten.

Henrik Smith var i all sin tid en arbetsam natur och länge har han heller icke varit hemma, förrän han — det var i mars 1520 — uppträder såsom utgifvare af ett nytt arbete: Hortulus synonymorum³⁾. Det var ett slags latinskt lexikon, „tillsammen lest — såsom dess författare senare yttrade sig — for de vnge børn, som til schole gaa“⁴⁾. I titeln angifves det såsom gagneligt och

¹⁾ Om «Epistler og Evangelia» nämnes visserligen ingenstades, att de blifvit «korrigerade» af Henrik Smith, men då detta skett med de öfriga arbetena, torde det äfven förhålla sig så med detta.

²⁾ Om dessa upplagor af Christiern Pedersens skrifter se för öfrigt bl. a.: *Chr. Bruun*, Den danske Literatur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark til 1550 i Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek I, 248—252, 260—263; *Brandt* og *Fenger*, a. arb. II, 493, 499 och 518; *Brandt*, a. arb. 36, 56, 59, 79.

³⁾ Det enda bevarade exemplaret i Kjöbenhavns kgl. bibliothek. — Boken är beskrifven af *Chr. Bruun*, a. arb. I, 283—287, och af *Rasmus Nyerup* i *Librorum, qvi ante reformationem in scholis Daniae prælegebantur, notitiæ Mantissa*. Hafn. 1785, s. 30—40.

⁴⁾ Företalet till «Henrick Smids tredie vrtegaard» 1555.

nödvändigt för hvar och en, som skrifver latin, „vare sig det sker i bunden eller obunden form“.

„Hortulus synonymorum“ inledes med Petri Parvi redan omnämnda företal, i hvilket han förtäljer om sina förbindelser med Henrik Smith. I ett därpå följande „præfatio“ tager denne sjelf till orda. Han förklarar däri, att han från de gamle latinske skriftställarne samlat valda uttryck och till läsarens bruk och vetenskapens bästa tolkat dem på danska. Kommer boken att få en större läsekrets, är det hans afsigt att utgifva ännu andra arbeten, dessa dock „långt lärdare och bättre“.

På företalen följer bokens första afdelning. De danska orden med sina många latinska öfversättningar äro här ordnade i bokstafs-följd. Samlingen inledes med ordet: „ath begyndhe“, och därefter komma andra verb inledda med samma partikel. Under de olika bokstäfverna är det för öfrigt icke endast enstaka ord, utan någon gång äfven hela satser, för hvilka Henrik Smith anger synonyma uttryck på latin. Så finner man här till exempel: „löbe fanden i vol eller y en galle och vlycke i vol“ och ett pessimistiskt uttalande som „mendhiskhed er skröbelig oc forgængeligh“. I bokens andra afdelning, som bär titeln: „De vocum proprietatibus seu terminorum differentijs in Hortulo synonymorum annotatio“, anföras latinska glossor, för hvilka likbetydande ord på samma språk angifvas. Ett välbehöfligt register, några dikter af Murmellius och utdrag ur Erasmi verk avsluta skriften.

Denna latinska skolbok är emellertid långt ifrån något sjelfständigt arbete af Henrik Smith. Sjelf synes han visserligen i en efterskrift vilja göra anspråk på en viss författareära — och på 1500-talet, då måttstocken för bedömandet af vetenskaplig sjelfständighet var mindre stort tilltagen, kunde han möjligen hafva någon rätt därtill — men enligt nutida uppfattning kan man svårigen tillerkänna honom någon sådan. Boken är skriven på grundval af den tyske skolrektorn Cingularii arbete: „Tersissima latini eloquij synonymorum collectanea“. Visserligen återfinnas här icke de i slutet af Henrik Smiths „Hortulus“ efter Murmellius och Erasmus aftryckta styckena, men detta eger däremot rum hvad beträffar hela andra afdelningen liksom äfven i all hufvudsak den första. Enda skilnaden är, att Henrik Smith på några ställen

tillagt flera synonymer, ändrat den ordning, i hvilken de förekomma hos Cingularius, äfvensom gifvit dansk i stället för tysk öfversättning till de latinska orden. Med allt detta kan dock „Hortulus synonymorum“ icke anses för annat än allra högst en bearbetning af ett främmande original, till hvilken det fogats några tillägg från andra författare.

Men är också den sjelfständighet, som Henrik Smith lägger till synes i detta arbete, endast ringa, är det i alla händelser vid sidan af Christiern Pedersens „Vocabularium ad usum dacorum“ i sitt slag ett af de intressantaste minnesmärkena från den danska humanismens första dagar. Rasmus Nyerup har fällt det rätta omdömet om det. „Denna bok visar till sin fulla klarhet — skrifver han — hvilket outtröttligt nit och arbete, som humanismens förkämpar i Danmark använde på åstadkommandet af ett renare och ädlare latin i afsigt att därmed göra ett slut på medeltidens barbarism. Det är ett i ögonen fallande vittnesbörd om den uthållighet, med hvilken den tidens lärde arbetade på de humanistiska studiernas återupprättande och med hvilken de bekämpade skolastikens värdelösa satsar“ ¹⁾. Sjelf har Henrik Smith varit lifligt medveten om detta sitt värf och samma anda röja äfven de ord, med hvilka Petrus Parvus inleder detta arbete:

Si cupis Aonidum sacros inuisere fontes,
Ludit ubi ad doctam turma nouena chelim,
Hoc iter est; si forte velis Ciceronis adire
Floriferos campos: en via aperta tibi.
Fontibus his etenim hic riuus defluxit et illos
Quos carpis flores Tullius ipse dedit.
Consitus hinc Hortus tam floriger est tibi, pro quo
Debetur Fabro gratia multa meo.

¹⁾ *Rasmus Nyerup*, a. arb. — Liber hic luculenter monstrat, quam indefesso studio, quantoque labore purioris et cultioris latinitatis in Dania assertores et vindices in id incubuerint, ut foeda ista medii ævi barbaries patria expelleretur; claraque præbet testimonia de doctorum tunc temporis virorum, qui humanitatis studia apud nos restituere conabantur, infutilia et inutilia præcepta scholastica debellando constantia.

I sammanhang med detta omdöme är det som Rasmus Nyerup lemnar sin skildring af Hortulus synonymorum, i hvilken han äfven meddelar innehållet i Petri Parvi företal.

De närmaste åren efter utgifvandet af „*Hortulus synonymorum*“ förlora vi alla spår af Henrik Smith. Antagligen har han emellertid under dessa uppehållit sig i Malmö och i så fall har han väl där icke försummat att utbreda kännedomen om hvad han hört och sett i utlandet, om humanisternas frihetskamp och doktor Martini angrepp på det katolska kyrkoväldet ¹⁾. Troligt är äfven, att han strax efter sin hemkomst trädde i nära förbindelse med Hans Mickelsen, stadens namnkunnige borgmästare, hvilken såsom Christiern den II:s förtrogne visserligen långa tider lefde i Kjöbenhavn och Stockholm ²⁾, men dock alltsomoftast vistades i Malmö eller på resor annorstädes i Skåne ³⁾. Osannolikt synes heller icke, att Henrik Smith redan nu genom dennes bemedling kommit i beröring med konung Christiern II.

Länge skulle emellertid icke den unge borgaresonen och studenten komma att kvardröja i sin fädernestad. Den växlingsrika tid, i hvilken han lefde, såg de bestående förhållandena i Skandinavien omstörtas. År 1520 var Christiern II herre öfver Nordens trenne riken och i sin maktfullkomlighet bade han — om ock på främmande tillskyndan — befallt blodsdådet i Stockholm; men redan det följande året hade Sverige rest sig och inom kort vunnit sin frihet tillbaka, medan förhållandena ungefär samtidigt började ändras i Danmark och konung Christiern redan på våren 1523 såg sig nödsakad att lemna sitt land. Den 13 april — en tidig morgonstund — gick han ombord på flottan och tog vägen till Holland. Hans trofasta gemål, drottning Elisabeth, Carl V:tes syster, och hans små barn följde jämte en stor skara af tjenare och vänner, hvilka hellre delade hans landsflykt än sveko den trohet de voro honom skyldiga. Till dessa senare hörde också Hans Mickelsen. Antagligen har äfven Henrik Smith varit med på denna färd; i hvarje fall träffa vi honom i slutet af samma år i den förres sällskap såsom hans „svend“ eller „dreng“. Det är i Wittenberg, i Luthers närmaste omgifning såsom medhjelpare vid den där pågående danska bibelöfversättningen.

¹⁾ *Engelstoft*, Paulus Eliæ. Nyt hist. Tidskrift II, 39.

²⁾ *Allen*, De Nordiske Rigers Historie II, 342. Se äfven anm. 85.

³⁾ Detta ses af Malmö stads räkenskaper 1517—1519 äfvensom af flera aktstycken uti samlingen «Christiern II» i Riksarkivet i Kjöbenhavn.

Ifrån att i sina unga år hafva visat sig såsom en rättrogen katolik, hvilken fastade och bad, biktade sig, hörde messor och bortskänkte stora summor till ökandet af kyrkans rikedomar och gudstjenstens prakt, hade Christiern II under sina sista regeringsår så småningom börjat att luta åt Lutheranismen. På hans anmaning hade Reinhardt¹⁾ och Karlstadt besökt Danmark och försök hade äfven af honom gjorts att draga Luther sjelf till Kjöbenhavn. Men var konung Christiern under de dagar, då makten låg i hans hand, ännu icke djupare religiöst berörd, blef detta däremot fallet, då han efter sin flykt från Danmark i Tyskland kom i närmare beröring med Luther. Sjelf var han en tid bosatt i Wittenberg, som han kallar „den heliga staden“²⁾, och dagligen sammanträffade han här med den store reformatorn. Knappast ett år efter det han lemnat fosterlandet, är han i likhet med sin drottning och sin syster, kurfurstinnan Elisabeth af Brandenburg, till själ och hjerta lutheran. Detsamma är förhållandet med flertalet i hans omgivning. Hvad beträffar Henrik Smith hafva vi uttalat som en förmodan, att han redan förut kommit till samma öfvertygelse; tvifvelsutän har detta äfven varit förhållandet med Hans Mickelsen.

Det var konung Christierns förändrade religionsuppfattning, som blef närmaste anledningen till den första danska bibelöfversättningen. Redan mot slutet af 1523 tog denna sin början. Den omfattar Nya testamentet och är utförd af den lärde Christiern Winther, konungens sekreter, af Hans Mickelsen och Henrik Smith. Af dessa har — enligt de upplysningar Allen meddelat³⁾ — den förstnämde öfversatt de fyra evangelierna jämte Apostlagerningarne, och den forne Malmöborgmästaren, såsom hans

¹⁾ Man har ansett Henrik Smith hafva förmedlat Reinhardts ankomst till Kjöbenhavn, dock utan att äga tillräckliga skäl härför.

²⁾ *Allen*, De nordiske Rigers Historie IV, 2, 456.

³⁾ *C. F. Allen*, De nordiske Rigers Historie, IV, 2, 458 o. f. Jmf. samme författares Breve och Aktstykker, passim, *N. M. Petersen*, a. arb. II, 147 o. f., och *Chr. Bruun*, a. arb. I, 315 o. f. Bland äldre arbeten, däri bibelöfversättningen af 1524 behandlas, märkas: *E. Henderson*, A Dissertation on Hans Mickelsen's (or the first danish) Translation of the new Testament, och *Chr. Molbeck*, Bidrag til en Historie og Sprogskildring af de danske Bibeloversættelser fra det XVI:de Aarh. Dessa sistnämnda verk äro dock nu efter Allens epokgörande upptäckter alldeles föråldrade.

egna ord falla, „sancte Pouels breff met nogre andre christelige tractater“, hvilket senare väl närmast har afseende på de öfriga brefven och Johannes' Uppenbarelsebok. Redan häraf framgår, att den tredje medarbetarens värf icke egentligen varit öfversättarens; hans verksamhet har inskränkt sig till korrektorns.

Med denna uppfattning samstämmer Henrik Smiths eget yttrande i frågan. Han säger nemligen på tal om hvad som sysselsatte honom denna tid i Wittenberg, att han där „rettede det Ny Testamente, som først paa vort danske tungemaal prentedis och vdgick“¹⁾. Detta ord „rettede“ behöfver emellertid — såsom det också mycket riktigt anmärkts²⁾ — icke att förstås blott i den inskränkta mening, att Henrik Smith läst korrekturen till öfversättningen, hvilket han otvifvelaktigt gjort: det kan därmed mycket väl afses, att han äfven genomgått och rättat sjelfva handskriften. Svårigen torde detta dock hafva skett, hvad beträffar densamma i dess helhet. Christiern Winthers del i arbetet, de historiska böckerna, synas nemligen af flera skäl³⁾ böra tillerkännas denne ensam och det kan därför icke vara mera än på sin höjd Epistlarne och Uppenbarelseboken, som Henrik Smiths „rättelser“ angå. Men här synas också både stil och språk antyda, att en enda person icke har lagt hand vid öfversättningen. Det finnes här flera stycken — särskildt i Uppenbarelseboken — som icke äro af samma under-

¹⁾ Företalet till «Henrick Smids tredie vrtegaard».

²⁾ Allen, De nordiske Rigers Historie, IV, 2, 460.

³⁾ Utom det föga troliga däri, att en man som Christiern Winther, af hans litterära ställning och föregående, skulle hafva vändt sig till en så underordnad person som Henrik Smith om hjälp, är det äfven att märka, att samma språk och skriftsätt som i hans öfversättning återfinnes i de bref af hans hand, som ännu äro i behåll. Om Johannes evangelium är dessutom med visshet känt, att dess öfversättare sjelf «rättat» det. Hans Mickelsen skrifver nemligen till konungen i april 1524 (*Ekdahl*, Christiern II:s arkiv I, 2, 734), «at Christiern fick mijn svend sit exemplare super euangelion Ioannis, som hand selff haffuer korrigeret som hun settis skal.» Härtill kommer äfven, att Henrik Smith icke som korrektör undertecknat evangelierna och Apostlagerningarne med sina initialer, hvilket däremot är fallet såväl med Epistlarne som med Johannes uppenbarelsebok. Att det icke skett med de förstnämnda, kan icke gerna bero derpå, att man först senare fattat beslutet om en underteckning: den första delen är nämligen daterad den 9 augusti, medan den andra bär såsom datum den 25 juli.

haltiga beskaffenhet som det öfriga och det är all sannolikhet — helst om man tager hänsyn till hvad Hans Mickelsen och Henrik Smith i öfrigt skrifvit — att den senare är orsaken härtill. För hans deltagande — om också blott i ett sista granskningsarbete — talar dessutom, att hans initialer finnas såväl i slutet af boken som under Epistlarne — d. v. s. just och endast under de delar af öfversättningen, som tillskrifvas Hans Mickelsen.

Den danska bibelöfversättningen af 1524 blef icke — som det i densamma uppgifves — tryckt uti Leipzig utan i Wittenberg, där den fulländades på eftersommaren detta år. Redan innan denna tidpunkt, i början af juni, hade emellertid Hans Mickelsen i drottning Elisabeths sällskap lämnat Tyskland och begifvit sig till Nederländerna. Ungefär en månad senare bröt äfven konung Christiern upp. Henrik Smith, hvilken stod i ständig förbindelse med sin herre, kvardröjde ännu någon tid i Luthers närhet i och för bibelöfversättningens tryckning, men längre fram på året omtalas han i ett bref, dateradt Antwerpen St. Francisci dag, såsom snart väntad till Holland¹⁾. Kort därefter torde han äfven hafva inträffat där och den lilla staden Lier på vägen mellan Mecheln och Antwerpen blef i detta land den plats, där han i likhet med den landsflyktige konungen och hans hof kom för lång tid att uppehålla sig. Det var svåra år, hvilka härmed randades för honom så väl som för de öfrige främlingarne, år af mörka bekymmer, ständig penningnöd och besvärligheter af alla slag. Ett småaktigt spioneri och oupphörliga trakasserier från den nederländska regeringens sida, ofta felslagna planer och förhoppningar var icke det som minst fördyrade deras vistelse här. Men hur resultatlöst åren också gled förbi, lefde dock oförminskadt hoppet om den fördrifne konungens återinsättande i sina riken. Det var detta, som höll de landsflyktige uppe i dagar af trångmål och bekymmer och gjorde lifvet i all dess odräglighet drägligt för män sådana som Gustaf Trolle, Christiern Pedersen, Hans Mickelsen eller den utvalde erkebiskopen af Lund Johan Weze.

Den plats Henrik Smith intog i de landsflyktiges led var naturligtvis i hög grad underordnad och det är heller icke att undra öfver, om de underrättelser vi äga angående honom endast flyta

¹⁾ Se bilaga 3.

ytterst knapphändig. Att han stått högt i Hans Mickelsens, sin landsmans och herres gunst, synes framgå af dessa, men i hvad mån hans råd och handlingar kunnat hafva haft betydelse för händelsernas utveckling, undandraget sig däremot vår kunskap.

Den första kända episoden ur Henrik Smiths landsflyktslif i Nederländerna daterar sig från året 1526.

Paulus Petrus Kempe, en humanistiskt bildad man och fanatisk lutheran, hvilken gjort sina studier i Tyskland och lefde vid konung Christierns hof i Lier samt senare följde honom på tåget till Norge, hade öfver drottning Elisabeth, som 1526 afled, författat en längre latinsk grafddikt. Den var uppfylld af smådeord mot regentinnan i Nederländerna, hvilkens gästfrihet konungen njöt, och det kunde därför icke annat än väcka hans misshag, då denna skrift under sommaren 1526 utkom i tryck. Han misstänkte genast Hans Mickelsen för att hafva varit vållande till detta steg och tillskref honom också i denna anledning. I det bref, med hvilket denne besvarar konungens, framskyntar bilden af Henrik Smith och det visar sig, att denne senare varit den närmaste — om också ofrivilliga — orsaken till diktens offentliggörande. „Angående thet epitaphium paa verss, som Paulus haffde dichtet — skrifver Hans Mickelsen — er mijn skild oc brøst ther vti sodanne made. Samme carmina bleffue liggende paa mith bord vti mit skriffuekammer, thii ieg lesde ther offte vti, oc formentte at haffue lerdt thennom vdenat. Oc Gud ved thet i sanningen, thet menniske er icke til, som sige kand, at ieg lod thennom noget mand see eller lesse, och vor meg fore selfsijwnt ther om, nw ieg forstod ethers nades formaning ther om. Haffuer ieg nu ther om sodan vnderuisning forfarit aff mijn dreng Henric, at han haffuer taget samme carmina och lesdt thennom for Bartholomeo, ethers nades dreng, oc for ingen anden, som hand siger for meg“. Emellertid tager Hans Mickelsen i samma bref all skulden för denna händelse på sig sjelf och lofvar att något sådant som skett icke mera skall inträffa ¹⁾.

Tvenne år efter denna händelse erhålla vi en andra upplysning om Henrik Smith. Anledningen är denna gång en tilldragelse, som för honom kunnat blifva ödesdiger nog.

¹⁾ Hans Mickelsen till Christiern II. Lier 4/7 1526. *Allen, Breve og Aktstykker* I, 428.

Redan 1524 hade drottning Elisabeth af regentinnan Margaretha i Nederländerna mottagit ett bref, däri denna säger sig hafva fått kännedom om att några medlemmar af drottningens hof vore lutherañismen tillgifna. Och 1526 hade konung Christiern sjelf fått en liknande skrifvelse, hållen i skarpa ordalag och slutande med en maning till honom att afhålla sig från alla lutherska uppbyggelsemöten. Så småningom hade allt flera upplysningar framkommit angående de landsflyktiges religion; folket gaf flerstädes sitt missnöje med deras trosbekännelse fritt lopp och 1528 lät slutligen Margaretha utan vidare fängsla några af konungens män. „Vti dag septima julij — skrifver kanslern Gottschalk Eriksen Rosenkrantz till Christiern II — tha ieg war kommen till Antwerpen, fick ieg tidinge, at Hanss Michelsen er vti gaer morgen worden grebit vti Lire oc met syn swend Henrik Smyt, Willom Furrerer oc een anden karll af Collen, heder Peter, fördt beslagen i jærn poa een wogen egønnom Mechelen ind poa Willefordt, fore at the skulle være lutheraner“ ¹⁾. Som man lätt kan föreställa sig, blef oron öfver denna händelse stor bland främlingarne och medan konungens kansler sökte hos den nederländska regeringen utverka fångarnes frigifvande, skyndade han sjelf från Tyskland, där han för tillfället uppehöll sig, i samma ärende till Antwerpen. Det lyckades honom äfven att befria de fängslade: endast Willom van Zwoll, som varit Sigbrits tjenare, måste bestiga bålet. Huru olycklig denna utgång än var, aflopp dock allt lyckligare än man vågat hoppas: äfven Hans Mickelsens afrittning hade med säkerhet väntats.

¹⁾ *C. F. Allen*, Breve og Aktstykker I, 537. — I ett otryckt bref till Thomas Holste, Christiern II:s kammartjenare, dat. Mecheln måndagen efter St. Jacobi 1528, berättas samma händelse. Brefskrifvaren har jemte andra i hofvet kommit till Antwerpen och funnit, „das Hans Michelsen samtt seinen knecht, Wilhelm Fürer und Peter etc. omm des wortt Gottes willen gefangen seyn. Verhoff aber gantzlich, der almechtig Gott werd es noch gnediglich schicken doen. Königliche Majestat ist gestern sontags bey frau Margreten gewest, hadt sich ihr gnad gegen sein Königliche Majestat uffs aller freundlichst geschickt und erpotten; allein dyses armken Hans Michelsen und der andern halben ein bedencken genommen und vertrustung gethan guthe antwort zu geben. Verhoff zu Gott alle sachen sollen guth werden.“ — Ny Kongl. Saml. 604^b fol. Kongl. Bibl. Kjöbenhavn. Här dock blott i afskrift. Orig. i Haag.

Med glädje hafva fångarne tvifvelsutan helsat befrielsen ur fångelset och icke minst torde detta hafva varit fallet med Henrik Smith, som just vid denna tid synes hafva knutit en närmare förbindelse med en ung kvinna, Barabra Ananiasdotter, med hvilken han stiftat bekantskap under vistelsen i Holland. Det var en af dessa dugande och energiska personer, på hvilken denna tid var så rik, en kraftig kvinna, som häfdade sin rätt och som, om nöden fordrade, icke skydde att offentligen försvara den ¹⁾. Att hon redan i Lier haft flera barn med Henrik Smith, omnämnes ²⁾ liksom äfven att de, innan uppbrottet från Holland skedde, upptogo såsom fosterbarn en flicka med namnet Sillecke ¹⁾. Då Hans Mickelsen 1531 lemnade staden, fick Henrik Smiths hustru också hans unge son Hans under sin omvårdnad. Detta berättas i ett bref från henne till den forne borgmästaren, däri det heter: "Hansken dyn zone secht dy veel goeder nachten. Hye vraecht attydtts, wanneer hy by synen harte vader reysen sal" ²⁾.

Med året 1531 skedde ett längre afbrott i Henrik Smiths vistelse i Lier. Redan förut hade han väl under denna företagit smärre resor inom Holland och besökt de större städerna där, men denna gång gick färden till Tyskland. Den egde rum ungefär samtidigt med det att konung Christiern företog sitt misslyckade krigståg till Norge. Att Henrik Smith alltså icke följt sin herre på denna hans sista härfärd, är fullt säkert. Detsamma synes äfven — i trots af allt hvad man skrivit däremot — förhållandet hafva varit med Christiern Pedersen och det är icke otroligt, att dessa två tillsammans lemnat Lier. Henrik Smiths väg gick liksom äfven den andres till nordvestra Tyskland. Med dem följde „moder Else-bee“, Hans Mickelsens hustru, samt dennes tvenne döttrar, Margaretha och Karine med deras barn ²⁾. Afsigten med färden var antagligen att i Mecklenburg afvakta konung Christierns framgångar i Norge och det gynnsamma tillfället för ett återvändande till fäderneslandet. De begåfvo sig först till Wismar och ännu det följande året den 16 juni äro de kvar i Güstrow. Henrik Smith skref denna dag ett bref härifrån till sin hustru, som han kvar-

¹⁾ Se bilaga 8.

²⁾ Se bilaga 4.

lemnat i Lier, hvarpå denna den 17 i följande månad svarade ¹⁾. Huru länge han och Hans Mickelsens familj kvardröjt i dessa trakter är omöjligt att afgöra, men att han därifrån återvändt till Holland — icke genast till Malmö — är säkert. Förhållandena voro icke sådana, att detta senare lät sig göra. Med Christiern II:s tillfångatagande utanför Opslo och hans inspärrande på Sönderborg skärptes åtgärderna mot hans anhängare och det var vid denna tid icke rådligt för en man som Henrik Smith att återvända till sitt fädernesland. Holland erbjöd under de rådande omständigheterna onekligen den säkraste fristaden och därifrån har han äfven med lätthet kunnat följa händelsernas utveckling i Danmark. För honom, som var invigd i förhållandena, var hoppet om en sakernas förändring ännu icke slocknadt. Konung Fredrik I:s och hans ätts välde har för honom ännu synts vacklande och osäkert.

Ty han har icke kunnat vara okunnig om, att de demokratiska elementen i folket, för hvilka konung Christiern II under tidernas lopp onekligen kommit att stå såsom representant, ännu icke voro tillintetgjorda: de hade endast för en tid måst gå under oket och det behöfdes blott en yttre tillfällighet för att åter sätta dem i rörelse.

Denna tillfällighet kom. Den kom med Fredrik I:s död och Jürgen Wullenwevers framgångar i Lübeck och den väldiga rörelse, som uppstod, bär i historien namnet Grefvefejden.

Med Grefvefejdens utbrott öppnade sig ånyo utsigten för Christiern II:s anhängare att trots den danska regeringens och Gustaf Wasas motstånd få återvända till fäderneslandet. Hans Mickelsen och många med honom hade väl redan skördats af döden, fjerran från hem och vänner, men de ännu kvarlevande voro dock långt ifrån få. Bland dem som vände hem igen var äfven Henrik Smith, hvilken med hustru och barn nedsatte sig i Malmö.

Den del Henrik Smith kan hafva tagit i kampen för sin fädernestad under denna „Grevens Feide“, då samhällsmakt stod emot samhällsmakt och då borgare och bonde med uppjudande af sin sista kraft sökte krossa de högre samfundsklassernas växande öfvermakt, är tyvärr icke känd. Men att den man, som med stånd-

¹⁾ Se bilagan 4.

aktighet uthärdat tio års landsflykt, icke svikit sina föregående, därom kan man vara viss. I likhet med sin broder Herman, hvilkens namn i Grefvefejden spelar en roll¹⁾, har han otvifvelaktigt stått vid Jörgen Kocks sida och i hvad på honom ankom, sökt främja den gemensamma sakens framgång. Den dag, då Malmö slutligen gaf sig åt Christian III, kan icke annat än för honom hafva varit en af de svåraste i hans lif att genomlefva.

Det var — om man fäster sig vid de ädlaste motiven till Grefvefejden — hoppet om ett helt folks utveckling i frihet och demokratisk anda, som då gick under, och för honom personligen var det medvetandet om att under långa år hafva ödt sina bästa krafter förgäfves.

II.

Med Henrik Smiths bosättning i Malmö vidtog ett nytt skede af hans lif. Vandringsåren äro för alltid slut; det jäsande ungdomsmodet har satt sig och borgaresonen, som tog staf i hand och vandrade från universitet till universitet och som sedan, trogen till det sista, följde sin konung i landsflykt, återgår till det lugna lifvet i sin fädernesstad. Han lemnar icke mera Malmö. Då och då skyntar han fram i dess handlingar såsom i ett eller annat ärende närvarande på rådhuset²⁾ och snart erhåller han fast anställning såsom vågmästare i staden. Det är icke omöjligt, att han mottog

¹⁾ *Paludan-Müller*, Grevens Feide, *Paludan-Müller*, Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid, *Waltz*, Lübeck unter Jürgen Wullenwever. Passim.

²⁾ Härom innehålla Malmö domböcker ett och annat. Sjelf synes han visserligen aldrig hafva anlagt mål mot någon eller hafva blifvit tilltalad, men flera gånger uppträder han såsom vittne, ställer borgen för andras tillstådesblifvande eller lofvar ansvara för deras riktiga omhänderhafvande af förmyndaremedel. Under processen om Christiern Pedersens kvarlåtenskap — handlingarne i denna äro till allra största delen tryckta af *Sonnenstein Wendt*, Ny Kirkehistoriske Samlinger I, 249—264 — «loffuede oc god sagde» så en gång «for Bastian (Hülsebroch) Mortin Herløff oc Hans Burmester oc for Cristoffer (Bart) Henrik Veiger, alle besidne borgere her vttj Malmø».

denna befattning efter brodern, Herman Weiger, hvilken, sedan Malmö öfvergifvit sig åt Christiern III, lemnade staden och flyttade öfver till Kjöbenhavn.

En vågmästare sådan som Henrik Smith bör i hvilken tid som helst hafva varit en egendomlig företeelse. Förnämligast rör han sig bland köpstadsfolk och allmoge, bland resande handelsmän, som från alla trakter af Östersjön komma till hufvudorten på den östra sidan af Sundet för att där byta eller sälja sina varor. I mycket är han som en af dessa. Han är, som folket var mest den tiden, en sund och kraftig natur och — hvad hans skrifter öfverallt röja — en man af praktisk läggning, med motvilja för abstrakt tänkande och med en icke alltför rikt utvecklad fantasi. En vidskeplig bäfvan för det öfversinliga, tron på dess ingripande i verlden delar han med sin omgifning. Hans person är samtidigt präglad af starkt sinliga drag. I förhållandet könen emellan är drifternas tillfredsställande hufvudsaken och kärleken är för honom — såsom han sjelf yttrar det — „en naturens lek“ med menniskorna. Han är en glad och godmodig menniska, älskare af ett godt skämt och af en kvick och putslustig historia. Är den också något mustig och grofkornig och rör den sig också om djefvul och trolldom, hör han den dock gärna och berättar den om skriftligen och muntligen. Öfverhufvudtaget är Henrik Smith lätt tillgänglig för samspråk och umgänge, om också hans väsen — såsom Lyschander intygar ¹⁾ — är utmärkt af en viss måttfullhet. Men denne borgare bland borgare är också en annan än dessa och af en bildning, som ställer honom på lika höjd med den smärre krets, i hvilken han äfven färdas och hvilken rymmer inom sig de mest betydande männen från den danska reformationens dagar, en Christiern Pedersen, Peder Laurensen, Frans Wormordsen, Claus Mortensen Töndebinder och Herman Weiger. Lyschander har äfven karakteriserat Henrik Smith med de orden: „in philosophicis disciplinis bene instructus politicisque administrandis prudens ac industrius, medicinæ et historiarum inprimis studiosus, ingenio subtilis, in resolvendis veterum scriptis assiduus, indagandis morborum causis et curis atqve perscrutandis herbarum et simplicium quorum-

¹⁾ *Holger Rordam*, Claus Christoffersen Lyschanders Levned, 235.

vis naturis vigilans et excellens“¹⁾. Han var af stor lärdom. Varm vän af Luthers reformation, kände han sin bibel i grund; han citerade med samma säkerhet den ene som den andre af dess författare, Moses, Jesus Syrach och Esaias lika väl som Lucas och „sancte Paafvel“, och han kunde uppvisa alla upptänkliga parallellställen hos dessa. Han beherskade icke blott flera af de moderna språken, han skref också en god latin; antikens som renaissancens skaldler voro honom bekanta. Och han är en man, som icke lägger sig till ro med det vetande han besitter, utan som ständigt ökar det. Under det att han sköter sin vågmästarebefattning, och åren och livvets tarf, såsom man tycker, skulle i någon mån stäcka hans förmåga att inhemta nya kunskaper, förvärfvar han sig sådana — och ganska aktningvärda — inom medicinen och botaniken och uppträder äfven sjelf såsom läkare i sin fäderne-stad²⁾. Han tager itu med att studera historia och han är snart förtrolig med denna vetenskap. Sina kunskaper i alla dessa skilda ämnen vet han äfven att använda; han blifver en mångskrifvande man och synes det också, som om den friska anda, som tränger en

¹⁾ «Väl hemma i filosofien, klok och nitisk i handhafvandet af offentliga värf, framför allt förfaren i medicinen och historien, ett subtilt geni, oförtruten i tolkandet af de gamles verk, påpasslig och framstående i uppspårandet af sjukdomarnes orsaker och deras botemedel och i utforskandet af den ena som den andra örtens natur.» *Holger Rørdam*, Claus Christoffersen Lyschanders Levned, 235.

²⁾ Icke alltid torde emellertid Henrik Smith vid utöfvandet af läkarens yrke hafva skördat den tack, hvaraf han ansåg sig förtjent. Han skrifer i alla händelser i företalet till «En skön, nyttelig lægebog»:

«Lige saadan tack og løn haffuer ieg ofte anammet, den tid ieg brugede den dyrebare lægekonst, i saa maade, ath naar som ieg haffde kostet IIII eller VI marck paa lægedom til nogen, oc den siuge vaar vorden helbrede igen, da fick ieg nöffue helten igen aff det som ieg haffde kaastet paa den siuge, for hues skyld ieg denne konstis rette grunduol, som er Theorica, aldellis forlod, for ret wtacknemmelighedz skyld. Men dog vil ieg icke aldellis nedgraffue og skiulle den penning, som Gud haffuer giffuit mig, men vddele den iblant dem som den haffue behoff. Thi det er ith almindeligt ordsprock, ath huo som skiuler oc begraffuer sit eget gotz effter sin vilge, hand gör ingen wskel yden sig selff, men huo som skiuler oc begraffner det som menige mand kand komme til gode, hand gör huer mand wskel oc wret».

till mötes från hans ungdoms dagar, mattades och aftoge inom de trängre förhållanden, i hvilka han kom att lefva, har han dock med sin penna utfört ett alltid erkännansvärdt verk i folkupplysningens tjänst¹⁾.

Det första ännu bevarade arbete Henrik Smith efter att hafva tagit stadigt uppehåll i Malmö utgaf var af theologisk art och bar titeln: „En liden dialogus eller catechismus“²⁾. Det utkom i början af 1537, samma år som Frans Wormordsens och Roskildebiskopens Peder Palladii öfversättningar af Luthers lilla katekes sågo dagen.

I företalet till Henrik Smiths „Dialogus“, hvilket är dateradt Malmö den 2 januari 1537, tillegnar författaren denna åt mästern Christopher Ibsen, kanik i Roskilde, såsom ett tack „for mange eders adskillige welgerninger, mig ofte beuise“. Men är också den lilla skriften dedicerad till en af dem, som samtiden plägade nämna de „höglärde“³⁾, är den dock till hela sin ton och hållning folklig. Dialogform — samtalen rör sig mellan Niels såsom representant för församlingen och en prest — är, som redan titeln angifver, begagnad och Henrik Smith är i formuleringen af frågor och svar snarare öfver- än underlägsen de samtida tyske författarne af liknande arbeten, Johannes Doltz, Corvinus, Moibanus och Lossius. Hvad innehållet angår, angifves det af honom sjelf i företalet såsom varande „den rette grund oc fundamenta aff den hellige scriffit, som huert cristet menniske bør at wide oc alle foreldre, hwsfedre oc sogneherre bør at lere theris børn, tienere oc sognefolk“, och lemna äfven i korta lättfattliga drag hufvudsumman af den luther-ska tros läran.

¹⁾ De drag af Henrik Smith, som här sammanställts till en karakteristik af honom, äro alla, där ej annat uppgifves, samlade ur hans tryckta arbeten.

²⁾ Det enda bevarade exemplaret finnes å Kgl. Bibliotheket i Köbenhavn. Det är fragmentariskt och äfven i öfrigt illa faret. *Chr. Bruun* har beskrifvit det i a. arb. II, 168—170.

³⁾ Chr. Ibsen (Jepsen) var redan 1518 rektor vid Köbenhavns universitet; 1525 valdes han åter till samma befattning och året 1539 utnämndes han till en af universitetets konservatorer. Han hade gjort sina studier i utlandet och afled 1543. Om honom se vidare *Holger Rørdam*, *Kjöbenhavns Universitets Historie fra 1537—1621*, I, 418—420.

Utan främmande förebild är „En liden dialogus“ svårligen skrifven och sjelf häntyder Henrik Smith härpå, då han säger, att han „wdsatt“ den på danskt tungomål. Men hvilken denna förebild varit, torde nu vara svårt att afgöra, och i hvarje fall synes den icke hafva blifvit slafviskt följd. Med ett samtida tyskt arbete: Doltz' *Elementa pietatis*, hvilket utkom i Wittenberg 1530, spårar man visserligen — dock endast i en punkt — någon likhet, men denna är väl snarast beroende af gemensam källa. Det är i kapitlet om „Vnderviselse af Jesu Christi legomme oc blods sacramento“¹⁾. Likheter i enskilda punkter finnas emellertid äfven med

¹⁾ De båda texterna äro af följande lydelse:

Henrik Smith.

Vnderuiselse aff Jesu Christi legomme och blods sacramento.

Niels: Nar dw kommer for presten, skalt du sige: kiere herre eller broder, ieg beder eder, ath i wille giffue mig sacramentet. *Presten*: Huad tuinger dig der till? *Niels*: Myne synder jege, driffue, trenge oc tuinge mig, saa at ieg seer inth andet for mine øgen vden helffuede, Guds wrede oc dom, ath ieg paa det næste faller vdi miss-haab, thy begerer ieg aff eder, ath i wille vnderuise och hugsuala mig meth Jesu Christi trøstelige ord, paa det ieg kand faa trøst och størcke ath oprettis igen aff thillig swar nød och bitterhed, som ieg er vdi fallen. *Presten*. Huorefore will du anname det? *Niels*. Ath ieg kand bliffue myne synder quit. *Pres*. Huad er sacramentet? *Niels*. Christi legeme oc blod och naadenstegn, ved huilked ieg vissgøres, ath myne synder ere mig forladne. Hand haffuer tilsagt mig syndernis forladelse, oc der til det euige lifff oc der offuer til ith widnesbyrd haffuer hand ladt mig her sit legome och blod.

Joh. Doltz.

Eucharistia.

Pastor. Quid accedis mensam Domini, mi puer? *Ovis*. Quia ad fauorem Dei adspiro. *P*. Quid ita? *O*. Nempe quod mole peccatorum præmor. *P*. Certum igitur est respiscere? *O*. Eciam Domine. *P*. Qua nam? *O*. Per fidem Christi. *P*. Ad quid vero tibi symbolum confert? *O*. Ad eiusmodi fiduciam corroborandam instaurandamque. *P*. Quid est sacramentum altaris? *O*. Est verum corpus et verus sanguis Domini nostri Jesu Christi, sub pane et vino nobis christicolis ad manducandum ac bibendum ab ipso Christo institutum.

andra arbeten. Och hvad särskildt angår öfversättningen af den förekommande bibeltexten, har Henrik Smith här i allmänhet begagnat sig af de tolkningar, som redan förefunnos på danska. Budorden gifver han sålunda i ungefär samma form som Paulus Eliæ 1526 i „Een christelig vnderwyszningh paa the thy Gudz budord“¹⁾. Trons artiklar synas visserligen vara öfversatta direkt från Luther, men vid återgifvandet af Fader vår, därvid Henrik Smith skiljer sig från Paulus Eliæ äfvensom från bibelöfversättningen af 1524, har han tydligen begagnat sig dels af Christiern Pedersens tolkning i hans testamente af 1529, dels af „Een cathechismus eller then sande hellige kirekis gamle lerdom“, hvilken 1532 utgafs af Jørgen Jensen Sadolin. Tyvärr äro de blad, som innehålla döpelsens sacrament borta i det exemplar af Henrik Smiths „Dialogus“, som är bevaradt, och det är sålunda omöjligt att uppvisa de där en gång befintliga texternas ursprung, men hvad beträffar instiftelseorden till nattvarden, är hvad däraf förekommer ett rent aftryck ur „Thet christelighe messze-embede paa danske“, en bok, som 1529 utkom i Malmö och tvifvelsutän har Claus Mortensen till författare. Endast stafsätt och interpunktion äro förändrade. Inflytande från samma messbok,

¹⁾ *Paulus Eliæ 1526.*

Henrik Smidt 1537.

Thw skalt icke haffue andre oc fremmede Gwder.	Dw skalt icke haffue fremmede Guder.
Thw skalt icke tage thijn Gudtz naffen forfengelige wdij thijn mwndt.	Dw skalt icke tage thin Guds naffn forfengelige i din mund.
Thw skalt holde oc helliggøre hogtilige dage.	Dw skalt holle din sabbatzdag hellig.
Thw skalt hedre oc ære tijn fader oc thijn moder.	Du skalt hedre din fader oc moder.!
Thw skalt icke y hiel slaa.	Dw skalt icke ihiel slaa.
Thw skalt icke giøre hoord.	Dw skalt icke gøre bord.
Thw skalt icke stiaele.	Dw skalt icke stiaele.
Thw skalt icke sye falsekt vitne emod thijn ieffuencristen.	Dw skalt icke sige falst vidne mod din næste.
Thw skalt icke begere thin ieffuencristens huss.	Dw skalt icke begere din næstis huss.
Thw skalt icke begere hans hustrw, dreng eller pyge, queg eller noget han eyer oc besyder.	Dw skalt icke begere hanss hustrw, pige, suend, dreng, queg eller noget huad hand eyer.

ehuru svagare, spåras också hos Frans Wormordsen och Peder Palladius i deras nyss omnämnda katekeser, i hvilka äfven en ej så obetydlig påverkan från Henrik Smith kan skönjas ¹⁾.

Efter utgifvandet af „En liden dialogus“ följer en tid af nio år i Henrik Smiths lif, från hvilken man icke äger någon skrift, som med bestämdhet kan tillskrifvas honom. Literärt sysslolös torde han dock icke hafva varit och törhända har man att skjuta skulden för denna lucka i hans författareverksamhet på det omilda öde, som i allmänhet öfvergått 1500-talets litteratur. Har han — såsom det är sannolikt — lämnat bidrag till den gren af denna, som framför andra var afsedd för småfolket, dessa skillingtryck, som merändels strax efter läsningen förstördes och af hvilka knappast något återstår, är det icke att undra öfver om kännedomen af hans författarskap är bristfällig ²⁾. Samtidigt har emellertid Henrik Smith äfven sysslats med medicinska studier och snart börjar han utgifva läkareböcker eller „Vrtegaarder“ — som de af honom sjelf och af hans samtid benämnas. Det är dessa, som mera än öfriga skrifter af honom fört hans namn till efterverlden.

Endast med svårighet förmår en senare tid att för sig uppkalla bilden af de olyckor, som mot medeltidens slut och under reformationstidens första årtionden hemsökte Europa. Icke nog med krig, missväxt och våldsamma naturrevolutioner, äfven sjukdom och pest drogo, den ena värre än den andra, härjande från ort till ort. I åren 1483 och 1484 börtryckte så en farsot största delen af Stockholms innevånare och i Danmark hälften af befolkningen. De följande åren rasade skörbjugg; samtidigt härjade spetälskan och

¹⁾ Bland arbeten, hvilka behandla dansk kategetik och alltså äfven i någon mån Henrik Smiths «Dialogus», märkas: *J. P. Mynster*, Om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus, 2:dra uppl. 1837; *A. C. Bang*, Luthers lille Katekismus i ældre og yngre danske og islandske Oversættelser och densammes Dokumenter og studier vedrørende den lutherske kathekismus historie i Nordens Kirker I.

²⁾ Törhända är «Eth regenskaff om en mands fortæring om det ganske aar», hvaraf det Kgl. bibl. i Köbenhavn förvarar ett exemplar, författadt af Henrik Smith. Möjligen ligger det dock närmare till hands att tillskrifva det brodern Herman Weiger, hvilken 1552 utgaf «En kaanstelig oc nyttelig regnebog». *Chr. Bruun*, a. arb. II, 322—324. *N. M. Petersen*, a. arb. II, 282—284.

kort därefter begynte äfven den ohyggliga sjukdom, som sedan fått ett annat namn, men vid denna tid nämdes „frantzoser“ eller „pocker“, sitt förödelsetåg. „Denne siuge er nu saare almindelig vdi adskillige land oc riger — skrifver Henrik Smith — oc besynderlige her vdi vore land, saa at mand seer stor ynck paa mange, oc maa vel skee, at saadant skeer for vore store wtallige synders skyld“¹⁾. Dess smittosamhet var sådan, att man måste stänga alla offentliga badhus. För den „engelska svetten“, som vid samma tid öfverfördes till Skandinavien, dukade i Kjöbenhavn på en enda dag icke mindre än 400 människor under och långa sträckor i Viken dog befolkningen fullständigt ut. Fyra timmar efter farsotens utbrott följde merändels döden. Kikhosta, rödsot och andra sjukdomar rasade äfven. Svåra voro i Kjöbenhavn och Malmö särskildt åren 1529, 1536, då hungertytus grasserade där, 1546, 1550 och de närmast följande²⁾.

Orsakerna till mängden och häftigheten af alla dessa sjukdomar, har man väl framför allt att söka i de rådande sanitära missförhållandena, bostädernas dåliga beskaffenhet och den orenlighet, som herskade såväl inomhus som öfverallt på gator och stråden³⁾. De dåliga, ofta otillräckliga näringsmedlen, det omåttliga bruket af starka drycker och den allmänna sedeslösheten bidro äfven i sin mån till sjukdomarnes utbredning. Icke minst berodde denna emellertid derpå, att ett ordnad medicinalväsende ännu var alldeles okänt, att sjukhus och apotek voro ytterst sällsynta och att det endast fans ett ringa fåtal dugliga läkare i hela Norden. De fleste af dem som gåfvo sig ut därför egde inga betingelser för detta yrke⁴⁾ och de, med hvilka detta var fallet, såsom konungarnes lifmedici, verkade i allmänhet

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard.

²⁾ *Mansa*, Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Historie i Danmark; *C. F. Allen*, De Nordiske Rigers Historie IV. 1.

³⁾ I «En bog om pestelentzis aarsage . . .» säger Henrik Smith: «Lucten forgiffuis och aff fule rendestene, aff døde hunde, katte, suin, høns, røtter, aff suinemøg, aff människens møg, som paa gaderne oc vdi stræderne ligger. Øffrigheden skulle haffue god act oc tilsium, at saadan wrenhed bleffue icke lagt paa gaderne oc vdi strederne».

⁴⁾ De yttranden, som i Henrik Smiths läkareböcker förekomma om dessa «wlerde bedragere» — som de af honom gerna kallas — äro till någon del sammanförda af *N. M. Petersen*, a. arb. II, 143—144. Han uttalar sig icke

icke, eller endast föga utom hofvets kretsar. Krafterna hos de få, som utvecklade en vidsträcktare verksamhet, voro också otillräckliga och deras arbete föga fruktbringande. Bland dessa män äro knappast flera än tvenne värda att minnas: Christiern Thorkelsen Morsing, Henrik Smiths studiekamrat från Wittenberg, hvilken erhållit en tjugofyraårig utbildning i Tyskland, Frankrike och Italien och som stod på höjden af sin tids medicinska bildning, och jemte honom filantropen Claus Denne¹⁾, hvilken genom sin verksamhet för sjukvårdsanstalternas förbättrande och sitt sträfsamma arbete till understöd för fattige och sjuke — han offrade ett helt lif åt denna ädla gerning — står i en tid af barbari och hänsynslöshet såsom ett stort och lysande föredöme.

Det var under dessa i sin helhet sorgliga omständigheter som Henrik Smith, inseende hela vidden af det herskande eländet och det otympliga sätt, på hvilket man sökte rädda den lidande menskligheten från sjukdom och död, uppträdde som populär medicinsk författare. Han fortsatte därmed det verk, som hans nära vän, Christiern Pedersen, strax efter det han nedsatt sig i Malmö, begynt med sina arbeten: „En nyttelig lægebog“ och

blott föraktfullt om de förlupna munkar och nunnor, olärda prester, handelsmän, sutare, smeder och annat orkeslöst folk, hvilka utöfvade läkarens kall utan han är äfven missbelåten med «bartskererne», om hvilka man merändels hyser en bättre åsigt. Hans personliga erfarenhet var, att de utan «all ret forstand och konst handle met ferske oc gamle saar, i det at de forderffue mangel erlig persone, som kommer for deris haand met it lidet oc føie saar, til huilcket de bruge de lægedommer, som saarit verre gør end det vaar, før end det kom til dem, oc saaledis skilie de mangel baade ved helbrede oc penninge». En skön, nyttelig lægebog. Företalet.

¹⁾ Tvenne ställen i Malmö äldsta dombok vittna om Claus Dennes verksamhet i denna stad:

I. Anno etc. 1529 torsdagen nest fore iwll setthe Cristoffer Nielszen borgemester oc raadt Claues Denne tieniste vdj ij aar her paa raadhussetz paa the fattige siwge menniskers vegne, saa at hand schaal lege oc see the siwge till godhe, baadhe the som ligge vdj closter oc byen, oc schall hand haffue frij kost, hus oc XX marck pennige til løn om aarit etc.

II. Anno etc. 1533 mandagen nest effther Dominicam oculi her paa raadhuszed for borgemester oc raadt kjøpte Claus Denne noget redskap, som hører til en abeticke, aff Villum Raffinn for XXX mck pennige oc schal hand betale hannem inden ij aar førstkommende, XV mck huert aar.

„Om vrtevand“. Afsigten med Henrik Smiths författarskap var — som han sjelf så väl uttrycker det — att „den menige siugis forderffuelse maatte affleggis oc borttagis och de fattige siuge, som met siugdom ere beladne, kunde hielpis vdi deris nød och trang, om de ingen god retforstandig læge kunde bekomme, men der som hand kand bekommis, da raader ieg alle oc huer serdelis, ath de ingenlunde foracte hannem“ ¹⁾).

Henrik Smith utgaf under årens lopp icke mindre än sju läkareböcker. Den första var redan utkommen 1536 ²⁾, men dess originalupplaga är sedan länge förlorad och det återstår blott en bearbetning af skriften från 1557: „En bog om pestelentzis aarsage, foruaring och legedom deremod.“ År 1546 utkom: „Een skøn, loestig ny vrtegaard“, däri Henrik Smith i likhet med Christiern Pedersen i boken „Om vrtevand“ afhandlar ört för ört och beskriver, huru de lämpligast böra brukas. I de öfriga läkareböckerna är i allmänhet hans framställningssätt något annorlunda och mera likt det, som af utlandets medicinska författare vanligen begagnades. Sjukdomarne afhandlas en för en — där så ske kan, först hufvudets och så i tur och ordning den öfriga kroppens — hvarefter de för hvarje särskild lämpligaste läkemedlen angifvas. De böcker, i hvilka detta tillvägagångssätt röjes, äro från 1555 och 1557: „Henrick Smids tredie vrtegaard“, „En skøn nyttelig lægebog“, „Henrik Smids ffierde vrtegaard“, som endast behandlar kvinno- och barnsjukdomar, samt „En liden bog om menniskens vand“. Dessa arbeten äro alla tryckta af den i den danska reformationshistorien bekante boktryckaren Hans Wingård i Kjøbenhavn. Bland dem som bidrogo till tryckningskostnadernas bestridande nämnes särskildt Mogens Gyldenstjerne till Svaneholm, om hvilken Henrik Smith i en af läkareböckerna yttrar, att han understödde honom „met rede penninge oc andet gaat“ ³⁾.

De åsigter, hvilka Henrik Smith i dessa böcker visar sig dela, äro renaissancens eller härstamma från en ännu äldre tid. För honom står paradiset tidsålder såsom idealet af menskelig tillvaro: de som då lefde voro „simple och enfaldige menniskor“ och icke

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard. Företalet.

²⁾ En bog om pestelentzis aarsage . . . 1557. Företalet.

³⁾ En skøn nyttelig lægebog. Företalet.

så „treske“ som denna sista världens barn äro. Med syndafallet förändrades allt och för syndens skull kom sjukdomen i världen ¹⁾. Det är, säger han, såsom det läres i Mose och Konungarnes böcker, „ath pestelentze er en besynderlig Guds straff och vrede, met huilcken hand straffer dem som hannem oc hans hellige ord foracte oc hannem vdi all wgudelighed met store groffue synder høylige fortørne“ ²⁾. När en sjukdom eller farsot skall bryta ut, sker det ofta tecken och under i stjernorna, hvilka förgifta de fyra verldselementen; solen och månen förmörkas och de största planeterna, Saturnus, Jupiter och Mars komma gerna samman i Jungfruns eller Tvillingarnes tecken ³⁾. Skall det lyckas att förtaga det onda, som så drabbar menskligheten, har den enskilde först att bekänna sin synd, ångra den och bedja till Gud liksom i forna tider konung Ezechias gjorde, då han låg sjuk, „oc Gud forlengte hans liffs dage i femten aar, som wi læse i den anden Kongers bog“ ⁴⁾. Först därefter kan det blifva fråga om att begagna de botemedel, som angifvas i läkareböckerna. „Der som mand elsker oc fryeter Gud — skrifver Henrik Smith — och paakalder hannem met en ret fast oc stadig tro, holder oc skicker sig effter denne min scriffuelse, da bliffuer mand fri fra pestilentze och dør icke aff hende, vden saa er, ath den euige almectigste Gud vil serdelis haffue hannem til sit euige rige eller oc vil straffe hannem“ ⁴⁾.

Det gamla testamentet hör till de böcker Henrik Smith oftast och helst citerar och det är också i full öfverensstämmelse med detta, som han vidare lärar, att läkarekonsten är uppenbarad af Gud, hvilken väl i sin vishet agar, men dock ej önskar människornas undergång. Det var ju Gud sjelf, som befalde judarne, hvilka djur de till deras helsas bästa skulle bruka och icke bruka såsom föda, och det var ju äfven han, som sände Raphael till den unge Tobias för att bota dennes ögon. Derfor är det också — tillägges det — som läkedomskonsten högeligen prisas af Jesus Syrach, „ja, vor herre Jesus Christus haffuer selfue loffuit hende, der hand vaar her paa jorden, som wi kunde see i de hellige euangelister“ ¹⁾.

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard. Företalet.

²⁾ En bog om pestelentzis aarsage . . .

³⁾ En liden bog om menniskens vand. Företalet.

⁴⁾ En bog om pestelentzis aarsage Slutskriften.

Men Henrik Smith, mannen från den danska humanismens tid, inskränker sig icke blott till bibeln. Bland dem som först förkunnade „denne dyrebare oc hellige kunst“ räknar han äfven medlemmarne af den olympiska gudaverlden, en Apollo och Æsculapius, hvilka just på grund därpå blefvo af menige man aktade tillhöra de odödliges krets. Efter dem uppväckte Gud, om också långt senare, Hippokrates, „som vaar en frommer lerder mand, huilken skreff nogre nyttelige bøger i lægedoms konst“. Han kallas „den dyrebare læge“; ofta omnämner Henrik Smith honom och någon gång berättar han äfven små anekdoter och historier ur hans lif¹⁾. Bland de öfrige mästarne från den klassiska forntiden anföras Galenus, Phanas, Dioscorides, Nichomachus, Plinius och ännu andra. Af de yngre är det Avicenna, Averrois, „den merckelige oc vellerde læge Rasis“, rabbi Moses, Otte Brunfelt, Hieronymus Buck och Johannes Frisius, som Henrik Smith ställer högst.

Säkerligen har Henrik Smith i allmänhet icke känt dessa författare ur deras egna arbeten, ehuru väl man af den beläsenhet han vanligen röjer skulle kunna förmoda detta. Såsom sina källor angifver han dem emellertid samt och synnerligen och om hans medicinska skrifter heter det som oftast, att de äro fördanskade, sammandragna eller samlade „aff lærde lægers bøger“. Undantager man „En liden bog om menniskens vand“, som är en öfversättning från Johannes Frisius, torde likväl ingen af dem ega någon bestämd förebild, utan äro merändels de rön, som framläggas, hemtade från helt olika källor. Och icke alltid förskrifva de sig ur — såsom väl oftast är fallet — tryckta verk. Mer än en gång har man intrycket, att Henrik Smith vid sidan af dessa, hvilkas flertal väl utgjordes af

¹⁾ En liden bog om menniskens vand. Företalet. — Det berättas här på ett ställe om Hippokrates, att «vdi hans tid vaar der en stor suar pestelente i Attica land oc serdelis i Athene stad, huilken som mange aff dage tog; da paafant Hyppocrates en subtilig lægekonst, met huilken hand mange fride och hialp, thi lode de aff Athene stad hannem til en hugkommelse och ære opsette en guldstøtte, och der motte ingen gaa frem for den, vden hand gjorde den ære. Oc denne Hyppocrates vaar til try tussinde femhundrede och tredieue aar, effter at verden vaar skabt, och tryhundrede och atten aar effter Rommere stad først bygdis, oc det vaar CCCCLXV aar for Christi fødzal».

de populära läkareböcker, hvilka vid denna tid öfversvämmade Tyskland och Nederländerna, äfven stöder sig på traditioner, som lefde i hans omgifning, eller muntliga meddelanden om nya lyckade kurer, som kommo honom till del. „Fromme läsere — säges det också i en af läkareböckerna ¹⁾ — siden det capittel om vattersot vor prentet, er denne effterfølgendis lægedom mig kommen til haande aff en from christen mand“. Då det gäller att bota „pocker“, skriver han: „jeg haffuer kent en erlig quindisperson her vdi Malmø (huilken som nu i Gudz vold er), som halp mangen met denne effterfølgendis drick ock lægedom“ ¹⁾. Annorstädes är det ur rent personlig erfarenhet Henrik Smith talar. Han vandrar ut på vägar och stigar och undersöker de örter, som växa på dikeskanterna. Han iakttaget hvad verkan deras njutande medför på honom sjelf, på andra menniskor liksom äfven på djur ²⁾.

Genom detta senare, det empiriska element, som kommer med i framställningen och som i sin mån röjer samtidens behof att stödja sig på faktiska förhållanden och hänvisa till dessa, höjer sig Henrik Smith onekligen öfver de förutvarande läkareboksförfattarne — åtminstone i Danmark. Ett annat framsteg hos honom ligger däri, att han i sina arbeten gifver utförliga beskrifningar icke blott af människokroppen och dess organer, utan äfven af sjukdomarne och deras symptomter, ja, ibland till och med en historik öfver någon af dem, såsom fallet t. ex. är med „frantzoser“ ¹⁾. Det tillhörde icke den föregående tiden. Man nöjde sig då med att angifva det ena eller andra botemedlet för en sjukdom utan att närmare komma in på dennas natur eller det sätt, på hvilket den plägade yttra sig. Hvarken Henrik Harpestreng, den medeltida författaren från Erik Plogpenningas dagar, eller senare Christiern Pedersen göra detta. Hos Henrik Smith däremot är det ofta just dessa skildringar, som för efterverlden äro af det största intresset. Renaissancens öppna

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard.

²⁾ Bland iakttagelser, anställda å dessa sistnämnda, omtalas sålunda i «En skøn loestig ny vrtegaardt», att den tupp, som förtär hvitlök, blifver som i yrsel och att bolmörten utöfvar det inflytande på fiskarne, att de blifva «vilte, opspringe, vende bugen op oc kunde saa tagis oc fangis met henderne, den stund de saa vilte ere». Om växten Tormentilla heter det: «faarehyrderne vide hendis dyd oc kunde hielpe deris singe faar met hende».

blick på lifvet, dess observationsförmåga, dess grofva realism i skildringen träder en här till mötes. Liffullt och målande beskriver Henrik Smith alla dessa sjukdomar, till hvilkas förhärjelser han dagligen var vittne. Samma kraft och skärpa antingen det gäller „raseri oc vildelse“, hufvudets och bröstets värk, ryggmärgens plågor eller spetälskans symptom. Han skrifer: „Ved disse tegen kendis den spedalske sot. Huo som den haffuer, seer ilde vd vnder ansictet oc i det er røde eller huide plette; oyenbrynerne hoffne och bliffue store oc oyene trinde; vdi oyenstenene seer mand røde taare oc oyernis haar vdfalder; næsen hoffnis; vduortis er hon vid oc induortis sneffuer; oc tal igennem næsen; induortis vdi munden hoss drøbelen oc paa tungen seer mand smaa korn, store som hirsegryn aff atskillige farffuer, lige saa som mand seer paa de suin, som tintede ere; saadanne korn seer mand oc vnder tungen, naar som mand opløffter hende. Tendernis kød oc strube ere saare; aanden och det gandske legomme lucter ilde; neglene de ere farffuede som bly oc reffne, kødet imellem tommelfingeren och pegefingern forsuinder eller borttøris, desligiste oc saa leggene oc knæene; alle lemmer de ere tunge oc soffue oc klø stedse; soffuer føye oc drømmer stedze gruselige oc forferlige drømme“¹⁾. Man har förebrått Henrik Smiths läkareböcker, att de lemna läsaren nästan utan kunskap om sjukdomarnes kännetecken och väsen²⁾; det är att beröfva dem deras största förtjenst och att dömma ett förflutet ur en senare tids synpunkt.

Vänder man sig härifrån till Henrik Smiths ordinationer, måste det emellertid medgifvas, att dessa näppeligen öfverträffa hans föregångares, hvarken Christiern Pedersens eller andras. Den ståndpunkt, på hvilken den dåtida läkarekonsten stod, var — såsom redan antydts — särdeles låg och det var naturligtvis ej att vänta, att en man ur folkets led, som blott utöfvade läkarens yrke vid sidan af sitt egentliga, skulle i nämnvärd mån kunna höja detta. Många af hans föreskrifter hafva väl ej helt varit utan värde och den som iakttagit dem har väl stundom återfått helsa och krafter. Särskildt torde detta hafva varit fallet med de ordinationer, som

¹⁾ Henrick Smids tredje vrtegaard.

²⁾ *Mansa*, a. arb. 176.

grunda sig på Henrik Smiths personliga erfarenhet. Men förutom dessa finnes det en mängd andra — och de aldra flesta — inför hvilka efterverlden icke kan annat än stå spörjande och undrande. Hvad man inbillat sig hafva bringat hjälp i ett fall, tror man vara ett osvikligt medel i alla liknande, utan att fästa afseende vid att helt andra orsaker kunna hafva varit vållande till den inträdda helsoföbättringen. Då det sålunda som bot för vansinne föreskrifves: „huo som denne siugdom haffuer, hand skal strax met det første inden tre dage lade sla hoffuitaaren, hand skal och ladis strax faare vdi hans pande; eller mand skal sette i hans tindinger eglar, som tagne ere vdi ferske søer, oc om de ville icke henge vid oc byde eller sue, da skal mand tho tindingene met vin, saa henge de strax vid“¹⁾ — kan man med skäl tviffla på, att en lycklig utgång blifvit följden. En annan ordination i samma anda lyder: „De som haffue den fallende sott oc offte nedfalde til dennem skal mand siude commentebloomster i edicke oc honnig och giffue dem der aff at dricke, da staa de strax op oc bliffue aff mz samme siuge nogen stund“²⁾. Röres en person af slag, då har han att bada varmt i nio dagar, hvarje dag tre gånger, och till dessa bad skola brukas „gode, gloendis kamperstene“, på hvilka det bör slås en vätska, kokt af „enebær, liussebrands vrt, vild meyran, Tost eller Kong kaldit, af huert tre hender fulde, (och) VII paater rinskeruin“, så att den sjuke därpå kan komma i svettning¹⁾. „Hjertensfryd“ är nyttig så godt som till alla invärtes sjukdomar och den som lider af lönlig åkomma eller fruktar pestilens och „engelska svetten“ bör dricka saften af „jordrök“, blandad med „Theragelse“²⁾. Till bot mot tidens plågoris, „morbus gallicus“, finner man liknande förfärliga och skadliga medel angifna, som dem Ulrich von Hutten brukade och i så lifliga färger beskrifvit³⁾.

Äro alltså — såsom man lätt finner — de ordinationer Henrik Smiths läkareböcker innehålla numera i medicinskt afseende så godt som alldeles värdelösa, erbjuda de däremot i botaniskt ett och

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard.

²⁾ En skøn loestig ny vrtegaardt.

³⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard. — Ulrich von Huttens beskrifning återfinnes i hans dialog De Guaici medicina et morbo Gallico liber.

annat af intresse. Det är en ofantligt stor samling af örter, som författaren visar sig känna; han nämner dem alla på danska och för flera angifver han äfven de platser, där de som oftast pläga växa. Om kemiens ståndpunkt under första hälften af det sextonde århundradet lemna läkareböckerna dessutom upplysningar. Äfven ett icke ringa språkhistoriskt ¹⁾ och framför allt ett kulturhistoriskt intresse knyter sig till dem och det är detta, som icke minst tilldrager sig efterverldens uppmärksamhet. Öfverallt möta tidsmålände drag. Tattare och landsknektar, som stryka vägarne fram, göra allmänneligen gerna — berättas det så — en eld af bolmörtsfrö under höns, som sitta högt uppfugna, för att dessa, mistande medvetandet, skola falla ned och med lätthet kunna fångas ²⁾. Kring sjukbäddarne, helst i pesttid, strös liljor och andra ljufligt doftande blommor och för att göra „rosendezucker“ plocka borgarhustrurna röda rosor i det ögonblick, då solen med sina strålar borttorkar daggen från bladen ³⁾. „Jernurt“ brukas som „ett kosteligt mundvand“ och de kvinnor, som vilja hafva „it klartt oc skönt andlede, de besprenge blomsterne met vin och brende saa vand der aff, met huilcket de dem stedtze vnder ansictet tho, oc mene at det skal borttage all ansictens vrenhed“ ⁴⁾. När någon är i badstuga, sätter han fötter och ben uti vatten, hvori „cammilleblommer“ äro kokta, och „da styrekis forsagde lemmer saare vel. Hoffuedet skal thoës den stund mand er fastendis, eller och en god stund efter maaltidet, och det skal ske huer femtende dag en gang eller i det lengste huer tiuffuende dag“ ⁴⁾. Vill man — som de karakteristiska orden lyda — blifva „løstigt til Veneris spil oc leg“,

¹⁾ Härvid är bland annat att märka, att Henrik Smiths läkareböcker äro skrifna på skånsk dialekt, hvilket han sjelf antyder, då han säger, att han nämt örterna äfven vid deras latinska namn «for den skyld, at somme vrter kaldis eller neffnis icke saa i Skaane som i Sieland». Henrick Smids tredje vrtegaard. Slutskriften.

²⁾ En skøn loestig ny vrtegaardt.

³⁾ Sammastädes. — I tredje örtegården ordineras «en kaastelig smørelse», hvilken kvinnorna böra bruka till sitt anlete, «paa det at de skulle icke foractis eller forsmaais aff deris husbønder oc miste deris rettighed». Sammastädes omtalas äfven ett medel att hålla tänderna hvita.

⁴⁾ En skøn nyttelig lægebog.

då har man att förtära nässlor, som ligga i vin, och är det så, att det gäller att bota någon, som blifvit vansinnig af sorg, „da skal mand tale oc handle venlige oc kærlige met hannem, glæde hannem oc loffue hannem megit gaat. Er det en mandzpersone, da skal mand sette hoss hannem smucke oc subtilige quindfolck och loffue hannem it aff dem: her aff stellis hand til fridz. Er det it quindekøn, da skal hun glædis met mend; mand skal loffue hende en aff dem, her aff vederquegis hun oc kommer til sit skel igen“ ¹⁾. Berättelser, understundom nästan tagande novellens vidd, och små historier, hemtade ur verkligheten, förtäljas och stöta de också mången gång en ömtåligare efterverld, gifva de dock af den tid, då de skrefvos, och af de klasser, inom hvilka de uppstodo, i sin mån en sann bild ²⁾.

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard.

²⁾ Följande tvenne berättelser torde förtjena att meddelas. Den första är hemtad ur «En bog om pestilenzis aarsage», den andra ur «Henrick Smids tredie vrtegaard»:

I. «Salige lector Anders Liung, som vor en aff de første her vdi riget, som forlod pauens regimente oc bleff sogneherre vdi Landskrone i XI aar. Oc bleff siden der fra kallet til Malmø at vere der sogneherre, huor som han lerde oc predicke Guds ord rent oc purt vdi VIII aar oc hand døde i samme stad anno MDLV den XXIII dag nouembris. Han sagde for mig och for mangan erlig mand, at den tid han vor i Landzkrone closter, døde en aff brøderne i samme closter aff pestelentze; it halt aar der effter kom en anden broder i samme herberge, som den anden vor vdi død, oc fant der inde hengendis ith bøste flesk, som vaar spege, det tog hand der vd och aad der aff och blef strax befengt met pestelentze och døde. Saaledis bleffue der siu brødre døde, som haffde ædt aff bøstet; omsiger bleff mand det vaar, at de som haffde ædt aff samme bøste bleffue saa befengde. Saa kaste de samme bøste for en hund. Han aad det oc døde deraff.»

II. «Der vaar en vng persone, som stor attraa oc begæring haffde til en vng quinde, oc tenckte der paa dag oc nat, huorledis hand maatte komme vdi handel met hende oc fuldkomme sin vilie, gick til hende oc beuiste stor kerlighed mod hende, men hun vaar from oc dydelig oc vilde foruare hendis ære och vilde inted gaat suar gifue hannem i den maade. Oc den tid hun fornam, at hand vilde icke afflade, bad hun hannem komme til sig vdi it lønligt rum oc sted, oc der hand kom, sagde den vnge quinde til hannem: min ven, du siger at du elsker mig oc haffuer mig kær, jeg vil der nu forsøge om saa er. Vilt du at ieg skal fuldkomme din vilie oc begering, da begerer ieg aff dig, at du vilt vere min fange vdi tre dage, oc du skalt inted

I denna bild af Henrik Smiths samtid, som hans läkareböcker upprulla, är det ett drag, som framträder skarpare än andra: vidskepelsen. Må vara att den där spelar en mindre roll än i öfriga medicinska arbeten från det sextonde århundradet, ja, till och med än hos Christiern Pedersen, är den dock ett viktigt moment i framställningen. Det var Galilei, Erasmi och renaissancefilosofernas tid, men det var också en mysticismens och den, då en Johannes Faustus drog från stad till stad i Tyskland och då Melanchton sjelf trodde honom vara en trollkarl och besatt af den onde. I sina läkareböcker visar Henrik Smith hvad man i Norden tänkte i dylika frågor. Han säger, att det väl gifves somliga, som aldeles förakta den tron, att det finnes olycksbringande dagar och tider, men — tillägger han — „somme holle megit her aff“. Och för att styrka riktigheten af denna senare åsigt, hänvisar han till Ptolemæus och de arabiske lärde ¹⁾. Han tror på det skadliga inflytandet af eder och onda ögon och omtalar de medel, som bäst förtaga detta ²⁾. Han menar, att en kvinna „med kaanst“ kan så göra, att en man icke älskar någon annan än henne, och angifver som bot härför en dryck, bränd af „Hjertensfryd“, i hvilken det blandats perlor och humle, som stötts till pulver; ett stycke af en „segelsten“, som bäres i band om halsen, hängande på det bara bröstet botar äfven för dylikt ondt ³⁾.

andet æde vdi samme tre dage vden vand oc brød; om du vilt dette giøre for min skyld, da loffuer ieg oc tilsiger dig, at ieg vil fuldkomme din vilie. Den vnge persone vaar glad oc sagde strax ja, at hand vilde der indgaa; da inducte hun hannem vdi tre dage oc gaff hannem inted andet end vand oc brød vdi samme dage. Dissimellem tilredde hun en skøn seng, samme ledis lod hun tilrede ith boer oc lod sette der paa atskillige gode retter oc atskillig kaastelig drick oc vdlod den vnge persone effter de tre dage oc ledde hannem der ind, som disse vore saaledis tilrede, oc sagde til hannem: «vduel nu ith aff disse, huilcket dig helst løster, tag oc handle met mig oc fuldkom din vilie eller set dig ned til bords, æd oc drick». Den vnge persone vaar glad oc sette sig til bordz oc fylde hans bug igen oc skotte inted om quinden. Met saadan lægedom fordriffues wkyskhed best. Eller lad dig giøre til en capone, da est du och fri.»

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard.

²⁾ En skøn loestig ny vrtegaardt.

³⁾ En bog om pestelentzis aarsage. . . .

I fall en person lider af fallandesot och det är en man, skall man gifva honom hjertat af en varg att förtära, är det en kvinna, af en varghona. Ett annat medel mot samma sjukdom är att bära ett bälte af djurskinn kring nakna kroppen och tillägges härvid: „det hielper vnderlige“ ¹⁾). Liksom det ännu i det nittonde århundradet troddes i aflägsna skogsbygder i Sverige, anses det bero på, i hvilket kvarter månen står, om åderlätning skall äga rum eller ej; „Jernurt brugis end i dag — säges det — mere til trolldom end til lægedom aff mange“ och för att „Nysevrtten“ skall göra åsyftad värkan, fordras, att den ligger en natt i fuktig källare eller fyra i färskt källvatten ²⁾). På bestämd tid af dygnet skall man merändels plocka de blommor, hvilka gifva helsa, som oftast i den arla morgonstunden, och äfven vid bestämda tider skola de intagas.

Åskådningssätt sådana som dessa, åt hvilka efterverlden icke kan underlåta att småle. utöfvade sin verkan på Henrik Smith och hans samtid. Och det har väl varit icke minst på grund af denna vidskepelse, som talar ur hans läkareböcker, beskaffenheten af de ordinationer, som däri gifvas, stilens och språkets naivitet och friska ursprunglighet, som de blifvit lästa som de blefvo öfverallt i Norden. Härtill kom också behovet af en tryckt hjälpreda i dessa tider, då intet är förgick utan att pesten rasade någonstädes i Skandinavien.

Om det bifall och den vidsträckta utbredning Henrik Smiths läkareböcker vunno, talar mera än en omständighet. Kjøbenhavns universitet, som hade sig anförtrordt att granska hans „Tredie vrtegaard“, förklarade sålunda sitt nöje därmed och åstadkom ett kungligt privilegium på detta arbete ³⁾). Den man, som i hela Skandinavien vid denna tid var den mest kompetente domare i dylika frågor, Christiern Thorkelsen Morsing, yttrade om den första läkareboken 1546, att han genomgått den och funnit den vara utdragen af de bästa läkares verk; han fann däri många goda botemedel, som kunde beredas af de ting, som funnos inomlands, och han gaf

¹⁾ Henrick Smids tredie vrtegaard.

²⁾ En skøn loestig ny vrtegaard.

³⁾ Se bilaga 6.

som sitt slutomdöme, att han icke sett någon dansk bok, som „saa nyttelig kand være til legedoms konst som denne eders bog oc arbeide“¹⁾. Äfven om „Henrick Smids tredie vrtegaard“ uttalar han sig i ett företal därtill berömmande. Men det var icke blott de lärde, också den stora mängden af befolkningen uppskattade dessa läkareböcker. Man finner det af de många randanmärkningarne — bland dessa äfven talrika svenska — i de bevarade exemplaren liksom äfven af de många upplagor, som dessa arbeten upplefde. Den första samlade utkom redan 1577, den andra 1598—1599 i Rostock och Lübeck. Från det följande århundradet är en från 1650 känd och i det nittonde hafva Henrik Smiths „vrtegaarder“ blifvit upplagda icke mindre än tre olika gånger, 1858, 1859 och 1867. De utgjorde ännu älsklingsläsningen i den store språkforskaren Rasmus Rasks hem och om hans fader berättas det, att han med deras tillhjälp botade sjuke från alla trakter af Danmark²⁾; de begagnas ännu i de aflägsnare trakterna på Jutland och det är först med en högre bildnings allt vidare utbredning, som de äro dömda att helt försvinna ur folkets bokförråd.

Af medeltidens danska läkareböcker blef ingen tryckt och Christiern Pedersens sågo blott en upplaga. Icke mindre än tre och ett halft århundrade hafva Henrik Smiths „vrtegaarder“ varit i bruk och släkte efter släkte har under iakttagande af deras föreskrifter trädt i verlden, lefvat och dött.

III.

Det kunde emellertid icke undgås, att trots det erkännande Henrik Smith för sina läkareböcker redan i sin lifstid erhöill det dock fans icke så få, som hade ett skeft öga till den lärde vågmästaren. Medelmåttan harnas på förtjensten och det finnes alltid sådana som — i enlighet med hans eget uttryck — se sin

¹⁾ Företalet till En skön loestig ny vrtegaardt.

²⁾ *Rønning*, Rasmus Rask, 1. Det exemplar, som tillhörde fadern, förvaras å Universitetsbiblioteket i Kjöbenhavn.

högsta njutning i att nedsätta ett godt verk ¹⁾. Det förnimmes också i företalen till Henrik Smiths böcker en ständig klagan öfver dem, som håna och smäda hans arbeten — någonting liknande det tal om „klaffare“, som genomgår femtonhundredtalets svenska lyrik. „Jag vet väl — skref han så om en bok — att det finnes många illasinnade, hvilka såväl på grund af sjelfva ämnets beskaffenhet som på grund af min ställning i samhället taga tillfället i akt och tala illa om mitt arbete“ ²⁾. Då han utgaf „En liden bog om menniskens vand“, tillegnade han den till Herluf Trolle och bad honom samtidigt försvara sig mot „de auensinge, som stedse laste oc skende en andens arbejde“. Liknande uppmaningar återfinnas äfven i de flesta andra af hans skrifter ³⁾.

Men Henrik Smith var en man af sjelfständigt kynne och småfolkets ideliga gläfs, om det också fördyrade mången stund, kunde dock icke förmå honom att afstå från litteraturen. „Från min första barndom — skrifer han till Fredrik II:s sekreter, Johan Skovgaard — har min håg alltid stått till arbete; om jag icke varit i verksamhet, har jag aldrig känt vederkvickelse och å andra sidan har jag aldrig känt mig mindre tillfredsstäld än då jag varit sysslöf. Och som vi af Gud mottagit en natur skicklig till arbete, så följa vi äfven hans vilja, när vi med åsidosättande af andra önsknigar och af eget lugn hvar och en i sin stad genom användandet af våra andliga och kroppsliga krafter söka Guds ära och kyrkans och statens bästa“ ²⁾. Han fann, att hans styrka låg på det andliga området och han har också ännu „i sin högsta ålderdom“ ²⁾ — det är hans eget uttryck — flitigt sysslut med literära verk. De år af hans lif, som återstodo efter utgifvandet af den sista läkareboken 1557, hafva icke varit de minst arbetsfyllda: under dessa har hans tid varit delad mellan teologiska, språkliga och historiska arbeten. Har dagen icke räckt till för honom „for mange atskillige ærende skyld, som ieg haffuer varit behindret met“, har

¹⁾ Henrici Fabri Malmogii ad lectorem præfatio i «Libellus vocum latinorum.»

²⁾ Tillegnan till Joh. Skovgaard af Libellus vocum latinorum.

³⁾ I företalet til «En bog om pestilenzis aarsage» talar Henrik Smith så om dem som «stedse laste oc skende ith fremmet arbejde, och selfue kunde de intet gaat giøre».

han tagit natten till hjälp. Det hade i alla händelser varit fallet ett årtionde tidigare, då han skref „En skøn, loestig ny vrte-gaardt“¹⁾.

De teologiska arbetena från tiden efter 1557 äro tvenne, begge utgifna 1560. Det första af dessa, „Henrick Smiths taffle oc register, flittelig tilhaabe dragen aff den Hellige Scrift“²⁾, utgör den äldsta danska konkordansen och omfattar alla bibelns böcker. I företalet sjuder ännu hatet starkt till katolicismen, till påfvens falska lärdom „oc aandelige tiuffueri, huilcke mange aff vore foreldre haffue hollet for stor hellighed“, och Luther prisas såsom den, hvilken återfunnit lagens heliga bok, liksom den i fordom tid fans af öfverstepresten Hilkia. Det andra teologiska arbetet är en öfversättning af samtliga Luthers företal till bibelns olika böcker. Begge dessa verk utgåfvos med Kongl. Maj:s privilegium under fem år och det är betecknande för det sätt, på hvilket man den tiden sörjde för gudstjensten, att 1566 ett öppet bref utgick „till kirchewerriger vdi Skaane, att the til huer kircke skulle kiøbe een tauffle offuer bibelenn, som fanndis effter Henrick Smidt vdj Malmö“. Mäster Tyge Asmundsen, den lundensiske superintendenten, beordrades att noga öfvervaka befallningens utförande³⁾. Två år senare utgick ett liknande påbud äfven till Siälland, där hvarje kyrka, som hade egen prest, ålades att anskaffa ett exemplar af skriften⁴⁾.

Af större betydelse än dessa båda teologiska arbeten är det latinska lexikon, den „Libellus vocum latinarum“, som Henrik Smith 1563 utgaf. Den utkom, äfven denna, under kgl. privile-

¹⁾ Företalet till denna.

²⁾ I Ny kirkehistoriske Samlinger V, 409—418, har *Holger Rørdam* gifvit ett utdrag ur statsräkenskaperna 1551—1561. Under det sistnämnda året finner man där följande anteckning: «Den 21 Aprilis givet Henrik Smed af Malmö, som Kgl. Maj. skjænkede hannem for en Bog, han havde dediceret Kgl. Maj. — 10 daler». Den bok, hvarpå här syftas, är «Henrick Smiths taffle oc register», som är tillegnad Fredrik II.

³⁾ *Holger Rørdam*, Danske Kirkelove II, 83. Jmf. *Laurson*, Kancelliets Brevbøger 1566—1570, 52.

⁴⁾ *Laurson*, a. arb., 288.

gium och förbjöds det enhvar „for:ne bog effther at trække vdj 5 neste samfelde aar“ ¹⁾).

Allt från den första ungdomen hade Henrik Smiths studier gått i linguistisk riktning. En äkta son af humanismens tidsålder, hade han — såsom nämndt — redan som ung student i Leipzig ombesörjt en ny upplaga af Christiern Pedersens „Vocabularium“ och sjelf några år senare utgifvit en latinsk ordbok. Det talar till hans fördel, att han ännu i sin ålders höst, höll klassicismens fana högt och förblef sin ungdoms kärlek till romarspråket trogen. Sitt omdöme om detta tungomål har han under sitt sista lefnadsår uttalat i de orden: „oratio latina commune artium vehiculum“ ²⁾).

„Libellus vocum latinarum“ är tillegnad den förutnämde Johan Skovgaard och i ett företal till bokens läsare berättar Henrik Smith, hurusom han i Erasmi dialog: „De rerum vocabulis“ sett en uppmaning till författandet af sitt arbete.

I likhet med Erasmus anser han, att det sätt, på hvilket latinundervisningen bedrifves i skolorna, är allt utom mönstergillt. Det händer ju understundom — säger han med den förre — „att ungt folk efter många års latinska studier knappast känner, huru ett träd, en fisk, ett däggdjur eller en ört benämnas“. Hans mening är också den, att den språkliga undervisningen icke bör inskränkas till hufvudsakligen grammatik, utan att vid sidan däraf ungdomen äfven bör inhämta ett tillräckligt ordförråd. Och för att i sin mån bidra till uppnåendet af detta önskningsmål, är det som han utgifvit sin ordbok ³⁾).

Denna är för sin tid icke en af de minsta i sitt slag. Den omfattar ungefär 6,300 olika ord, „hvilkas kännedom — säger Henrik Smith — skall, såsom jag hoppas, icke blifva utan gagn för den som hädanefter vill lägga sig vinn om det latinska språket“ ³⁾). Orden äro sammanförda under allmänna rubriker och till hjälp vid begagnandet finnes i slutet af arbetet ett register, så exakt som författaren — enligt hvad han sjelf uppgifver — kunnat åstadkomma det. Hvad en väl bildad ung man från det sextonde år-

¹⁾ Privilegiet är af *Rørdam* tryckt i Historiske Kildeskrifter I, 662.

²⁾ Libellus vocum latinarum. Företalet till läsaren.

³⁾ Sammastädes. Företalet till Johan Skovgaard.

hundredet var i behof att känna af latinskt språk, finner man här samladt. Det talas till en början om hvad som rör Gud och de fyra elementen, det fortsättes med städer och länder, med örter och träd, med djur och stenar, konster och vetenskaper, „de discriminibus sexus och de cubiculo et utensiliis cubiculi.“ Som gammal vågmästare i Malmö, glömmmer Henrik Smith icke heller att göra reda för „vect oc vectens parter efter rommerske vector“. Sig sjelf kallar han i detta sammanhang: „pensor“ eller „zygostata“.

Vid en jmförelse med andra liknande arbeten från denna tid, synes „Libellus vocum latinarum“ i filologiskt afseende synnerligen förtjenstfull, men för efterverlden är det likväl icke det latinska tungomålet däri, som står såsom hufvudsak. Af vida större intresse äro för denna de bidrag till det danska språkets historia, som boken lemnar. Den innehåller en mängd fordom vanliga, nu ur bruket gångna ord och N. M. Petersen har också i sitt litteraturhistoriska verk *con amore* samlat ett rikt urval af dessa ¹⁾. Men det är icke blott enstaka, lösryckta ord, från hvilka liksom en fläkt ur det förflutna möter. Öfversättningarna på de latinska glosorna svälla mer än en gång ut till hela satser och genom dem föres man vidare in i de tankar och uppfattningar, de seder och bruk, som voro rådande på Henrik Smiths tid. En tragedi är för honom „en herlig, subtilig oc merckelig leg, huilcken omsiger endes met sorg oc bedröffuelse“. *Crustularius* öfversätter han med en „som bager klened, kringler, peberkager, oblede oc anden saadan börnemad“; det berättas om „lecker oc kresen mad, tilred aff man dele, huedemel oc vrter“ och om en rätt „aff suineleffuer, stegt i en pande oc tilred met gode vrter eller leffuerepølse“. Under gästbuden säges det hända, att en gäst inträder, „en dryntelgest, som sig selff indbiuder oc følger dem som ere indbodne“. Det talas om „leg oc løstig legemens øffuelse, lige som naar to brydis sammen oc bruge lystighed, oc den ene slaar sin fod om den andens, paa det hand kand nedkaste den anden“ och om „en sinderlig slags leg, som naar nogen henger en tønægjord høgt op och der suinger sig igennem frem oc tilbage, henger stunden ved en haand, stunden ved en fod“. Man „löber wedeløb“ och „render dyst“; böckerna,

¹⁾ N. M. Petersen, a. arb., II, 146—147.

innan de släppas i handeln, färgas i kanten med gul vätska och när hästen skos, är det bruket att sätta en tång på hans mule; den kallas „brens, merker oc en mulkolff“. Exempel som dessa skulle kunna mångfaldigas. Det är en förgången tid, som talar ur dem alla.

Ungefär samtidigt med att „*Libellus vocum latinorum*“ utkom, läde Henrik Smith sista hand äfven vid ett annat arbete. Det var ett historiskt verk, med hvilket författande han säkerligen sedan flera år sysselsatt sig.

Länge har detta i sin helhet ansetts förloradt. Att det emellertid en gång funnits — därom har man aldrig varit oviss. Utom det att Vedel¹⁾ och Lyschander²⁾ omtala det, har man nämligen äfven en uppgift af författaren sjelf om detta arbete. I den tillagnan till Anton Bryske, som åtföljer hans „*Tredie vrtegaard*“ talar han bland mycket annat också om „en chronika“, då ännu outgifven, „som ieg tilsammen dragit haffuer aff lerde mændz böger, indeholdendis de mærkeligste mænd og deris gerninger, som nogit mærkeligt gjort haffue fra verdens begyndelse oc indtil dette aar, vere sig aandelige eller verdslige, som ere patriarcher, propheter, keysere, konger, ypperste præster, leuiter, pharisæer, falske propheter, doctores, mestere, poeter, philosophi, oratores, historieskriffuere, loukøne mænd, trolkarle, paffuer, bisper, præster, fædre, concilii, secter, kettere, muncke, ordenspaafindere og sticktere“. Det är, som man ser, ett vidlyftigt innehåll och boken synes snarast, att dömma af det yttrade, hafva varit — såsom äfven N. M. Petersen uttalar — ett slags historiskt konversationslexikon. I verkligheten är den emellertid en krönika, af hvilken betydliga utdrag — som det tyckes det egentligen värdefulla — i detta århundrade återfunnits och utgifvits såväl från skånsk som dansk sida³⁾. Dessa „*Memorabilia et notatu digna ex cronicis Henrici Fabri malmogensis*“ — såsom titeln i en handskrift lyder — omfatta tidrym-

¹⁾ *Wegener*, Efterretn. om A. S. Vedel. 2:dra uppl. s. 125 och 126.

²⁾ *Holger Rørdam*, Claus Christoffersen Lyschander, 171, 236.

³⁾ Af *Martin Weibull* i *Samlingar utgifna af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening 1871* och af *Holger Rørdam* i *Historiske Kildeskrifter I. 1873*.

984—1563. Öfver hälften af dem behandlar författarens egen samtid.

De källor Henrik Smith begagnat för denna sin krönika äro mångartade. Sjelf angifver han de allra flesta i sin text och man kan icke annat än förvånas öfver mängden af de historiska skrifter, som denne vågmästare i Malmö haft till sitt förfogande. Hans bibliotek synes icke hafva varit bland de minsta och det är att beklaga, att icke bouppteckningen efter honom som efter så mången annan af hans samtida i Malmö blifvit bevarad ¹⁾. Utom Saxo och Krantz nämner han såsom sina sagesmän de populära tyska och italienska historieskrifvarne från renaissancen: Valentin Müntzer, Sebastian Münster, Gassarus, Beuther, Carion, Bellocensis, Stumpf, Bonn, Franck, Sleidanus, Fincelius och Johannes Petri Holsaticus. Äfven handskrifna källor har Henrik Smith begagnat. Bland dem är särskildt att nämna Christiern Pedersens historiska uppteckningar äfvensom den så kallade „Roskilde-aarbogen“, hvilken i allt väsentligt är ett utdrag i dansk öfversättning af minoritermunken Petri Olai Paralipomena. Ofta begagnad af den tidens danska historieskrifvare, röjer den sig åtminstone i en punkt tydligen såsom källa för Henrik Smith. Dennes skildring af de öden, som strax efter erkebiskop Birgers död öfvergingo kapitlet i Lund, är — som man lätt finner — hemtad därifrån; endast har Henrik Smith, karakteristiskt nog, gjort några uteslutningar af ställen, som icke öfverensstämde med hans uppfattning ²⁾. Förutom dessa tryckta och handskrifna källor finner man äfven, att författaren flitigt gjort sig till godo hvad han sjelf iakttagit eller genom muntliga meddelanden lärt känna. Såsom i yngre åren en af Hans Mickelsens förtrogne, såsom deltagare i Christiern II:s landsflykt och under sitt återstående lif bofast i en af sitt fäderneslands största städer, hade han rikt tillfälle att komma de stora händelserna och de handlande personerna på nära håll.

Renaissancens historieskrifning söker med de klassiska författarne såsom mönster att höja sig öfver medeltidens krönikeartade framställning. Men den mera sammanhängande skildring af hän-

¹⁾ Malmö rådhusarkiv förvarar en stor mängd bouppteckningar från 1500-talet. Man ser af dessa, att betydande boksamlingar funnits i staden.

²⁾ De båda ställena hos *Rördom*, Historiske Kildeskrifter I, 344 och 614.

delsor och förhållanden, som sålunda bryter sig väg i utlandet, sätter i Danmark under 1500-talets förra hälft endast några få spår. Det är ännu den föregående tidens annalistiska och kronologiska uppteckningar, som äro de förherskande. Henrik Smith bildar icke heller något undantag härutinnan. I sin historiebok antecknar han för hvarje år händelse efter händelse, utan att vare sig dess orsaker eller följder påvisas. Detta sker juledag, detta i fastlagen, detta Allhelgonadag eller i adventet. Fakta radas upp efter fakta; författaren förstår ej att ur personligheten och den verld, som omger honom, härleda en människas handlingar; till den historiska utvecklingens gång tager han ingen hänsyn och den konst, som kommer det förflutna att lefva ännu för en sen efterverld, söker man fåfängt hos honom.

För tiden betecknande som allt detta, är äfven den brist på kritik, som Henrik Smiths krönika — i all synnerhet i sin första hälft — röjer. Det skrifna ordet, hvar han finner det, tager han för godt; de uppgifter han påträffar hos främmande kronister, som aldrig sett Danmark, hvarken känna danskt språk eller det danska folket och endast ytligt dess historia, faller det honom icke in att betvifla. Också äro årtalen ofta felaktigt angifna och händelser och personer ställda i oriktig dager. Och än mera. Vidskepelse och vantro fylla — som i läkareböckerna — mer än ett blad i denna krönika och sanningen ligger ofta dold i fablernas hölje. De vidunderligaste berättelser gifvas, oftast med Fincelius såsom källa. Djefvulen och Gud Fader uppträda; det förtäljes, hurusom en person skär strupen af sig, men lefver ännu på sjette dagen och då man senare obducerar honom, finner man i hans innanmäten knifvar och jernstycken. I Rom öppnas en graf: man upptäcker däri en kämpe längre än ett högt torn. Illasinnadt folk bringar med trolldom sina medmänniskor om lifvet och på himlen synas alltsomoftast järtecken och under. Fiskrarne, som drifva sitt yrke ute i Sundet, berätta för Henrik Smith om syner, som de sett: barn, som vandra genom luften med utsträckta armar, svärd i den ena och ris i den andra handen. Och han antecknar detta såsom något verkligen skedt. Mer än en af dessa skildringar förefaller såsom framgången ur en sjuklig och öfverretad stämning; de föllo sig i det sextonde århundradet, då människorna ständigt och jämt

lefde under trycket af något öfverjordiskt, fullt naturliga och trovärdiga.

Med det här anförda är emellertid ingalunda sagdt, att Henrik Smiths krönika är blottad på allt historiskt värde. Om den del däraf, som icke behandlar författarens egen samtid kan väl detta i det närmaste sägas. Men helt annorlunda blir förhållandet, då hans berättelse når fram till denna. Särskildt är allt hvad som rör hans fädernestad under dessa år historiskt värdefullt. På samma gång uppgifterna i denna del af krönikan blifva flera, blifva de äfven mera i detalj gående. Henrik Smith är icke mera som förut afskrifvare och från en secundär källa höjer sig hans krönika i mera än en punkt till en primär.

Det följer gärna med den annalistiska historieskrifningen, att författarens egen personlighet bortskymmes. Så är också förhållandet i Henrik Smiths verk. Af den starka tendens, den våldsamma stil och det fullödiga språk, som fyller Skibykrönikan från perm till perm och som låter oss skynta dess författares starkt mejslade profil: munken med den stora begåfningen, hvilken angriper dem som innehafva makten och försvarar den katolska kyrkans ramlande välde, som sjuder af hat och utslungar beskyllning på beskyllning mot sina fiender, finnes intet i hans skånske landsmans, den fredlige Malmöborgarens verk. Blott i ett och annat obehagadt ögonblick bryter hos honom en mera personlig uppfattning sig fram. Sålunda visar sig Henrik Smith gerna såsom en man af borgarestånd, delande dettas sympatier och tänkesätt. Han är en varm vän af sin fädernestad och dess öden är det framför allt han vill skildra. Han äger stadsbons hat till alla dessa krigsöfverstar och krigsfolk, som till sitt underhåll inlades här och hvar i köpstäderna. Då han under 1536 omtalar, att Galle von Linden kom såsom höfvitsman till Malmöhus, ändras till och med den annars så lugna tonen i berättelsen och författaren utfar i hårda ordalag mot detta „dieffuelsbarn“ och hans „slemme handell och vgudelige leffnitt“. Af adel i allmänhet är Henrik Smith lika litet någon vän. När det talas om Nils Hacks afrättning, spårar man lätt emellan orden hans förtrytelse gentemot dennes ståndsbröder, hvilka visserligen föregåfvo, att de beröfvade honom lifvet därför, att han öfvergaf ridderskapet och drog till Malmö i fejd tiden, men gjorde det.

säger han, „mest for den skyl, att han delte paa den alminding ij koning Christierns tid, som ridderskabet haffde intagit wloffligen fra Danmarks krone“. I renare och ljusare dager än männen ur adeln ställer han också en gestalt sådan som Hans Mickelsen. Hustru, barn och rikedomar lemnade ju denne blott för att följa sin konung och fast buden kommo från riksråden, att han skulle vända hem igen till Danmark, föredrog han dock att dela fattigdomens bröd med sin landsflyktige herre. Och en man, egnad för praktiska värf, var det också. Han lade först — säger Henrik Smith — de vallar, som ligga kring Malmö, höjde och förbättrade gatorna och gräfde till innevånarnes bästa den sjö, som ses österut från staden. Är det vid någon medlem af de högre stånden, som hans sympati hvilat — prelaterna falla honom ej i tycket och han talar om „bispernes oc deris tilhengeris wold oc tyranni“ — är det vid de olycklige, som i likhet med Hans Mickelsen slutit sig till folkpartiets sak, men öfvermannats och lidit döden: den lame Niels Brahe till Widtsköfle och Wanås, som får lägga hufvudet på stupstocken, „fordi hand — som det med bitter satir säges — wille icke suerge to konger“, eller sonen af fru Sisse Kortsdatter, Jörgen Kocks husfru, Claus Kniphof, som halshöggs „ligesom hand haffde weret en obenbare siorøffuere“. Det blef han på falskt bref — tillägges det — hvilket sedan förnekades.

Vid sidan af dessa uppfattningar komma, som naturligt, äfven Henrik Smiths lutherska sympatier till uttryck i hans krönika. Och om hans karakters egenskaper, hans försynthet, hans människokärlek och öppna hand tala äfven flera ställen i denna.

Såsom redan nämnts, blef det icke Henrik Smith förunnadt att sjelf utgifva sin krönika. Men denna kan därför icke under de århundraden, som ligga mellan dess nedskrifvande och dess tryckning, sägas hafva förblifvit okänd.

Mot slutet af det sextonde århundradet lefde i Lund biskop Mogens Madsen, en man, hvilken i hög grad gjort sig förtjent om Danmarks och sin fäderneprovinns historia. Icke nog med att han skildrade de skånska städerna ¹⁾ och i Lunds erkebiskopskrönika sina företrädarens öden, han gjorde äfven försöket att skrifva en mera

¹⁾ I *Braunii* Theatrum urbium.

omfattande dansk rikshistoria — *Regum Daniæ series* ¹⁾). I denna har han upptagit en ganska stor del af det historiska stoff Henrik Smith samlat och infört en mängd ordagranna latinska öfversättningar ur dennes krönika. Han skildrar så Hans Mickelsen i öfverensstämmelse med denna äfvensom Niels Brahes afrättning och Jörgen Kocks testamente. På hvar och hvarannan sida finnes det likheter mellan de båda författarne. Det var tidens bruk, att man sålunda begagnade sig af sina föregångare, och Mogens Madsens egen krönika blef också i sin ordning på detta sätt behandlad af Arild Huitfeld. Emellertid tager denne, där den förre stödjer sig på Henrik Smith, nästan alltid sina uppgifter direkt ur hans verk. Han skildrar stridigheterna kring Malmö 1523, konung Christern III:s intåg i staden tretton år senare och de därmed sammanhängande förhållandena, Niels Hack den yngres öde, reformationens första yttringar i Norden och mycket annat i alldeles samma ordalag som Henrik Smith och han afviker blott, då någon gång dennes skildring icke stämmer med hans aristokratiska åsigtter. Genom Huitfelds stora verk hafva uppgifterna i den Smithska krönikan införlifvats med den följande historiska litteraturen och mycket af allmänna vikt var det heller icke som, då denna krönika i det nittonde århundradet utgafs, ännu var okänt. Men därigenom gafs det dock en möjlighet att i vissa delar kontrollera Huitfeld ²⁾).

Så godt som ingenstädes inom den historiska litteraturen från äldre tid, hvarken hos Mogens Madsen eller Arild Huitfeld, är Henrik Smiths namn nämndt och ännu när N. M. Petersen skref sin berömda skildring af den danska litteraturens historia, visste han knappast något om honom som historisk författare. Och hvem kunde väl också förmoda, att en simpel vågmästare i Malmö haft sin hand med i rikskanslerens krönika?

¹⁾ Denna är till största delen tryckt af *Holger Rørdam* i *Historiske Kildeskrifter* II, 2, 119—245. *Episcoporum ecclesie Lundensis series* utgafs 1710 af Th. Bartholin.

²⁾ Omnämnas bör, att äfven Lyschander begagnat Henrik Smiths krönika för sitt arbete: «*De danske Kongers Slægtbog*». *Rørdam*, Claus Christoffersen Lyschandens Levned, 171.

IV.

Den vågmästarebefattning Henrik Smith innehade i Malmö var — såsom äfven Sonnenstein-Wendt anmärkt ¹⁾ — i ekonomiskt afseende särdeles lönande. Med hans tillträde till detta embete var för honom den tid för alltid förbi, då han tryckt af fattigdom, såsom under året efter Grefvefejdens afslutande, talade om sin „ringe formue och swage bohaffue“ och tillade, „at mig oc myne lige icke tilstedis eller tilladis at giffue eller skencke store och kostelige gaffuer“ ²⁾. Den årliga förpaktningafgift, som Henrik Smith i egenskap af vågmästare erlade till staden, utgjorde endast 60 mark och af denna summa återgick dessutom mera än en tiondedel såsom hans anpart i den skatt, som utkräfdes under namn af „vindues-, steile- och styrteromspenge“ ³⁾. Betänker man därtill, huru betydande Malmö handel och sjöfart vid denna tid var, finner man lätt, att Henrik Smiths inkomster måste under dylika förhållanden hafva varit ganska stora: har han också icke samlat någon egentlig förmögenhet, har dock säkert hans befattning inbringat tillräckligt, för att han kunnat föra ett i ekonomiskt afseende fullt sorgfritt lif.

Om Henrik Smiths familjeförhållanden, sedan han återvänt till Malmö, är endast föga känt. Att en talrik barnaskara uppvuxit i hans hus, synes emellertid framgå af de bevarade handlingarne. Namnen på hans barn äro dock icke kända, för såvidt icke de i Malmö rådhusprotokoller flerstädes nämnda Henrik och Claus Smith skulle höra till dessa. En af döttrarne blef gift med Peder Weigere, borgare i staden och en förmögen man. 1565 voro både han och hans hustru döda ⁴⁾. Men de öfverlefdes af sonen Hans Pedersen, hvilken synes hafva varit den som upprätthållit familjens lärda traditioner och fortsatt sin morfaders historiska

¹⁾ Ny kirkehistoriske Samlinger, II, 145. — På grund af det embete Henrik Smith innehade kallas han ofta under sina senare år Henrik Weiger.

²⁾ Företalet till «En liden dialogus».

³⁾ Malmö stads räkenskaper. Rådhusarkivet.

⁴⁾ Se bilaga 7.

anteckningar fram till året 1587 ¹⁾. För den förut omtalade fosterdottern Sillecke och hennes trolovade Söffren Jensen Kræmere gjorde Henrik Smith, då hon, såsom det på tidens uttrycksfulla språk heter, blifvit „manduoxen“, bröllop på Malmö rådhus ²⁾ och gifvo henne „hiemgiffit, gotz och pendinge, lige som hun haffde werit theris egen doter“ ³⁾. Flera barn föddes i detta äktenskap, men redan 1565 är det antecknadt, att de alla voro döda ⁴⁾. Henrik Smiths hustru Barabra lefde då ännu och en vidlyftig process synes af henne hafva blifvit förd angående arvet efter fosterdottern och hennes familj ⁴⁾. Först på 1570-talet torde hon hafva aflidit ⁵⁾. Hennes make hade då för längesedan skattat åt förgängelsen. Det hade skett i året 1563.

Får man tro den samtida uppfattningen, hade detta år ingått under allt annat än gynsamma förebud. Många underliga ting läto sig se. I skogarne, heter det, såg man flerstädes en stor eld, som om hela städer stode i låga; jordskalf förmärktes rundt om i Europa och astrologerna läste i stjernorna en dyster framtid. I Skandinavien utbröt också ett förhärjande krig mellan Sverige och Danmark och då stora truppmassor hopades i de illa försedda fästningarna, snart äfven en svår pest, som med hastighet fortplantades från ort till ort. Köbenhavn och Malmö voro nu som alltid förut verkliga härdar för smittan och betydliga voro de sköflingar sjukdomen här

¹⁾ I en af handskrifterna till Henrik Smiths krönika, i hvilken finnes en fortsättning däraf fram till 1587, står antecknadt: «hic liber a Johanne Petri scriptus est». Lunds universitetsbibliotek. H. c. 105. 4:to.

²⁾ Det heter i Malmö dombok: «Item samme maannett thenn 26 dag (20/5 1567) fick Barabra Weigers beschriffuitt vttaff raadhussett, att Henrick Weigerr hinndes hoszbonde gjorde hanns datters Silleckes bröllop her wppaa raadhusett».

³⁾ Se bilaga 8.

⁴⁾ Tvenne handlingar rörande denna äro tryckta såsom bilaga 8 och 9.

⁵⁾ Någon anteckning om hennes dödsår finnes icke i St. Petri kyrkas ännu bevarade handlingar. — I dess räkenskaper 1560 förekommer en egenomlig anteckning, enligt hvilken man skulle kunna förmoda, att hon drifvit handel eller egt en smedja. Detta år utbetalar nemligen kyrkan till henne 10 skilling för 200 stycken «søm». *Sonnenstein-Wendt*, Bidrag till Christiern Pedersens historia, Ny kirkehistoriske Samlinger I, 262.

anställde. De fattige frånräknade, dogo i den senare staden 1563 494 personer i pesten och det följande året 777¹⁾. Bland dem såsom döde omtalade var Claus Mortensens hustru, två hans barn och trenne hans tjenare²⁾. I samma grupp nämnas äfven tvenne af Henrik Smiths husfolk, och fram på året 1563 står han sjelf omtalad såsom död. Han begrofs i den graf han redan förut egde i St. Peders kyrka. Det ringdes för honom med „then enne store clocke oc söndagslockerne“ och ljus brunno — såsom det äfven omtalas — öfver hans kista³⁾.

Med Henrik Smith bortgick en man, som onekligen gaf ett typiskt uttryck åt sin tid. Det kan mot medeltidens slut öfverallt i Europa spåras en social maktöfflyttning: med hjälp af de rikedomar, handel och idogt arbete bringa, höjde sig borgareståndet och i förbund med den främsta statsmakten vågade det till och med att bjuda de högre stånden spetsen. För detta borgarestånd, sådant det i Norden gestaltade sig i sina bästa yttringar, i de fredliga idrotternas tjänst, var Henrik Smith en karakteristisk representant. Icke som om han skulle varit en af dessa betydande mångbegåfvade män, på hvilka hans samtid är så rik, men han var en man af sund och praktisk läggning, hvilken väl förvaltade de ej så ringa pund han egde, alltid handlande efter bästa öfvertygelse. Såsom skribent nådde han aldrig något mästerskap — hans sinne för formen var därtill alltför litet utbildadt — men han visade ett mångsidigt och lefvande intresse för litteraturen och han bidrog att göra den älskad i vida kretsar. Genom sina arbeten kom han

¹⁾ *Mansa*, a. arb., 195.

²⁾ I en förteckning på «indteeth for ligh 1564 fra S. Marie dag» nämnes bl. a.: «mester Clauszis barn 12 1/2 mk.; mester Clauszis pige 3 1/2 mk.; mester Clausis hustrue 13 1/2 mk.» Året förut omtalas «mester Clauszis barn» och dessutom tvenne andra personer i hans hus såsom döda.

³⁾ St. Peders kyrkas räkenskaper uti rådhusarkivet i Malmö. — Priserna för ringning voro 1/2, 3 1/2, 6 1/2 mark. Vid Henrik Smiths likbegängelse erlades 3 1/2. Till Knutsgillet, som vid denna tid stod högt i flor, torde han icke hafva hört, att döma däraf, att han i räkenskaperna ej är upptagen bland dettas medlemmar.

också att intaga en bemärkt plats i raden af den danska reformationsålderns skriftställare. I tidens stora rörelser hade han, redan då deras första böljslag nådde till Norden, tagit en liflig del; han fortsatte in i ålderdomen sin verksamhet i humanismens tjenst eller egnade han sig, så godt han förmådde, åt den lidande menskligheten. Såsom person hörde han till dem som i alla tider äro sällsynta, de som hafva karakterens styrka och icke slafviskt böja sig för makten, utan hellre lida för sin öfvertygelse och som gifva sin sak förlorad, först då den sista stråle af hopp slocknat. I det fallet ställer han sig värdigt vid Christiern Pedersens och Hans Mickel-sens sida.

Bilagor.

N:r 1.

9/12 1519.

Petri Parvi företal till Henrik Smiths Hortulus Synonymorum.

Petrus Paruus Roescheldensis non minor bonorum quam erudite doctorum amator, politioris doctrinae studiosorum minimus, acerrimo incultae litteraturae apud nostrates oppugnatori, Henrico Fabro Elzebogensi, suo fratri confoederato plurimum amando s. p. d.

Post initam inter nos primum apud Rostochium familiarem consuetudinem fidamque societatem, quae ob studij mei purioris scilicet litteraturae nonnullam (quam in me conspicatus es) umbellam itidemque propter iucundulam illam (quam in te mirum in modum veneror) mundioris eloquij venustatem fidemque intemeratam, honestissimis moribus tuis insolubili quodam nexu colligatam, vtrinque indies gliscente amore adeo excreuit, vt iampridem in sanctissimae amicitiae summum fastigium, hoc est ad fraternam usque confoederationem cum maximo vtriusque desiderio et consensu peruenerit, vnas dumtaxat literas meae erga te obseruantiae praecipuique amoris minimeque vulgaris fidei testes fidissimas a me interim accepisti, puriorum et litterarum et morum decore ornatissime Henrice Faber, amantissime sodalis et frater, quibus hactenus certe non literis (quod tibi reipub. litterariae vtilitati sedulo incumbenti vix per otium licuit) sed non parum multis (quibus me nihil in hunc vsque diem promeritum beneuolo admodum animo et larga pro facultate manu assidue cumulasti) beneficijs satis abundeque respondisti. Adhaec quoque ne nullas omnino a te profectas esse literas, etiam si maxime vellem, id quod mihi minime in mentem venit, iuste conqueri possem, miro quodam et ingenioso (quem mei amor te docuit) modo effecisti, vt nihil scribendo, nihilo tum minus elegantissime amantissimeque te scripsisse, mihi vel reluctanti fidem faceres certissimam. Ab urbe enim Lipsia, trium linguarum, latinae, graecae et hebraicae doctrina florentissima, nuper reuersus, ad me pertulisti epistolam suauissimam, nescio tersioremne an amiciorem (vsque adeo in illa, ita me deus amet et studia mea adiuuet, inter se certant elegans doctrina et mens solidi amoris plenissima), in qua profecto praestantissimus litterariae militiae dux, iamdudum aeditis in lucem non paucis diuini ingenij sui et eruditionis multiinguae monumentis, phama apud doctos et studiosos

quosque non sine magna nominis sui celebritate cognitus et idem iucundissimus noster amicus Hermannus Tulichius Petrum Paruum suum, sibi ne a facie quidem notum, tuo penicillo suoque ipsius colore et artificio (precipue quantum ad doctrinam attinet) non qualis sum, sed quem tu me ob eximium (quo me prosequeris) amorem velles seu dei benignitate futurum sperares et ipse (tete meam eikonographian magis amanter quam vere demonstrante) iam me esse crederet, graphice depinxit effigauitque, cui et olim ego vicissim auspice diuinissimo (cui me iampridem totum deuoui) paraclito spiritu cum summo olim parente summoque eius filio, equali deo, pro mea paruitate gratias sim relaturus minime vulgares, efficiamque medius fidius si quoque pacto fieri poterit, vt eundem ipsum et eruditissimum Petrum Mosellanicum, iam (vt phama est) Lipsiæ summa cum laude latinæ et græcæ fideliter docentem doctissimumque Philippum Melanctonem, Martinum Lutherium, theosophicæ veritatis nobilitate insignem doctorem theologum, maximeque excellentem virum dominum Joannem Raghium Æsticampianum, poetam et oratorem laureatum et sanctissimæ theologiæ eximium doctorem, ceterosque apud Vittenbergam, trilingui eruditione multo clarissimam, et alibi terrarum purissimo eloquentiæ et sapientiæ fonte manantes nostræ tempestatis professores aliquot egregios, quos vtcunque ex libris et tua pariter laudisona et eadem vera predicatione noveram, coram quoque videam eosque ipsos, si fata sinant, aliquando audiam sua verba resonantes. Tu interea, mi Henrice charissime, desine me tuis tantopere supra modum apud quoscunque doctos et indoctos onerare verius quam ornare laudibus: sic etenim fuerit apud eos et tue fidei et meo pudori rectius consultum: ne (quod nolim) secus faciendo tu quasi montes magnum quidam parituros proclamans et ego muris in morem tandem preprensus, ambo apud Horatium notæ fabulæ ridendi exponamur; quod si animo tuo fixum immotumque sederit, meam paruitatem tuis laudatioribus evehere, dicas, oro, Petrum Paruum tuum diuinæ poseos oratoriæ veterisque theologiæ eximios doctores, professores et studiosos omneis maiore (quam facile dici crediue potest) amore et eo ipso ad extremum spiritum perpetuo prosequi, inter quos studiosos scilicet tu, mi frater, id quod magnopere gaudeo, locum tenes non infimum, quippe qui, licet ipse non tua, non præceptorum etiam, sed temporis culpa et nobis aduersæ sortis iniuria (quod idem et mihi aliisque ante me nostræ patriæ multis alioqui grauissimis et modestissimis viris pro dolor infoeliciter cessit, non fueris in teneriuscula ætate tersioribus (quas iam probe calles) disciplinis imbutus, non segniore tamen industria et opera neque alio animo puerorum adolescentumque aureæ sorti et optatissimo suæ foelicitatis tempori congaudes gratularisque quam si italorum germanorumque quorundam numquam satis laudando exemplo, latialem eloquendi phrasim, vix dum depositis crepundiis nucibusue relictis, quasi cum materno lacte imbibisses, multum et vere iusteque dissentiens ab istis (quibus vel tandem deus meliorem det mentem) ignaris siue inuidis poetiæ et oratoriæ immo germanæ quoque grammaticæ explosoribus, exhibitoribus et conculcatoribus, qui suum antiquum mumpsimus adhuc mordicus

tenentes proque eo tanquam pro aris et focis atrociter digladiantes, vt ipsum quantumvis sordidum veteri quidem in litteratorum vsu splendido atque precioso, verum apud eos nouo, nostro sumpsimus tanquam Glauci cum Diomedibus permutent, persuaderi possunt a nemine. Ab istis (inquam) iisdem et iure quidem meritissimo maxime abhorres, qui detestabili quadam ignorantia, qua ipsa cum scientiæ persuasione coniuncta (vt scribit vnde quaque doctissimus magnus ille litterarii exercitus imperator et monarcha toti christiano orbi diu desideratus Desiderius Erasmus Roterodamus) nihil est arrogantius, obcecata quia indocte docti iuxta catholicam imperitorum omnium regulam nisi quod ipsi faciunt nil rectum putant quie inuidiæ morbo deprauati, apertis oculis claram lucem cernere nolentes, indigne et ægre ferunt (vt sententiæ præstantis cuiusdam viri veluti pedaria quadam astipulatione assentiam) ephæbos nunc facilius et melius institui quam ipsi (seu suapte negligentia et desidia seu docentium inscitia incertum) rudibus annis fuerint instituti dolentes vehementer alios illac carpento vehi, qua ipsi pedibus iter fecere. Quoniam igitur talem hostilem pestem (arroganter ignaros et inuidos volo) seu potius monstra, nihil humani præter solam figuram habentia, vt virum doctum et bonum decet, rectissime detestaris, dignus vel ob id solum existimandus es, in quem (vt interim de me ipso tibi tua beneuolentia beneficentiæque deuincto taceam) quum alij synceræ eruditionis studiosi, tum vel præcipue nostrates pueri adulescentesque singulari gratitudinis et amoris ardore ferantur necessum est: si modo humanitatis studia sequi, si grati, si denique homines dici sine verecundia cupiant, id præterea postulat comis et bonis quibusque obuia et exposita affabilitas, id exigit ingenij tui acrimonia, id demum strennua illa tua bonis literis nauata vigilia et exercitatio merent, quæ te (quod tibi nobisque foelix faustumque sit) consueque promouit, vt non tibi solum, verum et communi patriæ, plurimum ornamentum atque emolumentum afferre et possis et (si Platoni quid credimus) etiam debeas, sed tuam voluntatem in ornanda patria opidoque promptam sollicitamque, nemo non nouit, nisi qui albusne sis an ater nesciat. Cuius tu quidem videlicet voluntatis cum multa dexteritate piculum fecisti ægregiumque futuri incrementi indicium non infaustis (vt spero et opto) aibus ædidisti, dum superiore anno dictionarium ipsum, quod vocabularium danicum inscribitur, Parrhisii primum, dein Agrippinæ Colonie non sine mendis mineralibus calamis exscriptum, apud Lipsicam academiam longe famigeratissimam nobis emaculatum adanctumque reddidisti. Macte igitur virtute esto, mi Henrice, et Synonymorum hortulum tua manu ex surculis latini viridarij seu potius longe lateque patentis campi multo sudore consitum, iam flores gemmasque effundentem fructusque suauiissimos suo cultori haud dubia fide promittentem, nostris (satis enim eum adornasti sepibusque fecisti munitum) vsibus quam primum accommoda, et deinceps, vt pulchre instituisti, perge atque scriptis tuis viuæque voce iuuentuti danicæ candidas litteras candide impartiri: quod factitando aut in summum (vt inquit Fabius) euades vel certe multos infra te videbis. Vale et me tui amantissimum, ut facis, redamare perseuera

raptim Haffniæ, quæ sine contraversia princeps est omnium totius regni Daniae oppidorum. Ad nonas Decembres anno post virgineum puerperium vndeugesimo vltra sesquimillesimum.

Ur Hortulus Synonymorum. Kgl. Bibliotheket. Kjöbenhavn.

N:r 2.

¹⁰/s 1524.

Hans Mickelsen tilskrifver mäster Lambrecht Andersen om några konung Christierns penningangelägenheter och meddelar hvad Henrik Smith i bref berättat honom.

Jesu Christi nade vare med ether. Kere mester Lambrecht, sønderlige ven, ieg sender ether med mester Adrian thend forskrift til frue Margrete etc. Lader myn herres nade oc mijn frues nade hören oc vnderskriffuen, om thennom saa teckes, oc bestiller met mester Adrian, at han ville bestyret oc skicke meg thet med thet første; ieg vil løne hans arbeide oc vmage. Jtem i sende meg en skriffit i ethers breff, som Thommes Holste haffuer vtskreffuet om XX gilden, som i skriffue meg, men thend skriffit Thommes skriffuer er meg icke vel at forstaa, vthen hand haffde sendt meg Christiern skriffuere met skriffthen, som kunde giffue meg vnderstand ther om ithermere end jag kand forstaa aff skriften. Meg foruondrer, hurledes thend handel tilgaar. Mijn suend Henric skriffuer meg, at hand motte sige guod for betallingen vongleijen for mijn herres godtz til Francforth; om hand thet nu betallit haffuer eller eij, vidt ieg icke. Oc vide i vel, ieg haffuer inge penninge; end tock skriffue i meg ther om. Gud kendet, ieg gør meg arm noch for hans nades skyld; stacked dantz er snart omsprungen. Gud gaffue, ieg haddet i formugen, gjorde ieg thet gerne, men ieg haffuer icke nermer end ieg maa lonne thennom aff Henric fan Lijtthen eller hand forskriffuer XX gilden paa mijn loffue. Item om Marrien skriffue i meg inttet, huad suar i haffuer fonget aff mijn herre paa thend vnderuisning ieg gaff ether ath vnderuise hannom. Item mijn dreng Henric skriffuer meg oc, hurledes röchte staa aff mijn herres nade i Wittenberg, at han bleff ther fast skyldig oc stonder ther fore i stort rob oc fortal. Gud forlade thennom, som szodant motte affstille, oc skicke i andre made, at folcket haffde bliffuet betallit. I sagde for meg, at i sende thennom penninge til Rigge at betalle i herberge meth. Jeg forstaa, at Tijle Dene er til achters LIII gilden for vden alle andre, som ieg (ther om) vil lade ether see ithermere besket ther om, som mijn suend meg ther om skriffuer. Ether Gud befalendes. Screffuet i Androp Sancti Laurencij affthen anno MDXXIII.

Hans Mickelssen.

Münch. Dipl. n:r 1050. Christiania riksarkiv. Här tryckt efter C. F. Allens afskrift i Kgl. Bibl. Kjöbenhavn.

N:r 3.

4/10 1524.

Hans Mickelsen skriver till mäster Lambrecht Andersen om den danska bibelöversättningen och om Claus Kniphoff.

..... skreffuit i Antworp sancti Francisci dag anno MDXXIII.

Jtem i maa vnderuise Thommes Holste vti thend lösse materia aff dansskee Euangelia, som mijn swend haffuer sendt meg, er defecht. Vti huad heller thee ere oplösde oc vttagne, eller mijn swend haffuer thet saa vdsendt, vid ieg icke, førre end hand kommer. Jtem forgetter icke at talle med mijn herres nade om Klaues Kniphoff kand fonge förloff aff mijn herres nade at straffe hans nades fijende vti söen oc om hand kunde fonge leijde aff hertugen aff Gelleren at besøge hans strømme. Practicerer selffue her om thet beste i kunde oc at thet maa skee met consentte her aff hoffuet.

Hans Michelssen.

Münch. dipl. n:r 1052. Christiania riksarkiv. Här tryckt efter C. F. Allens afskrift i Kgl. Bibl. Köbenhavn.

N:r 4.

28/7 1532.

Barabra Ananiasdotter, Henrik Smiths hustru, skriver Hans Mickelsen till om sina förhållanden i Lier och omtalar sin mans resor.

Jesu Christi genade und frede sy mydt dy foernamlych mydt onseren genedighen heren K. M. und allen synen ghetruwen thieneren. Amen. Leve vader Hans Michelszen. Ich Barbara, Henrich Smytthes huisfrouwe, wunssche und beghere dych van God, onsern vader, alle goet und dat syne godlych ia vaderlych aengesicht dy allen verblyde und vrouwe. Amen. Ich lass dyner leestelen weten, als dat ich medt myne kynder alle gesondt und to passe ben; mynen man ist nicht bij mir geweest van namiss des voerleden jaeres, doe hy van Lyre reysde medt moder Elsebeele to Wysmaer, unde syndt nw van daer to Gostrow. Enen brief gescreffen den 16 juny heb ich van mynen man ontfanghen den 17 dach july und scryfft mich, dat sy alle gesondt und to passe syndt, moder Elsebeele, Margarethe und Karine mydt ere kynderkens. Op den selven dach screff ick mynen man weder eenen brief med denselven bode van mynen gelegenthey wnd solde hem oeck uyt dynen breeff gescreffen hebben, hadde ich hem gehadt, den ick ontfanghen heb den 22 dach july, toe Thomas Holst to Lyre quam.

Want hy my selve den breeff gheven wolde met den gelde. Ick Barbara woene noch in Hoehseters huysse, ter tydt dattet verhuert werde. Dat gheldt van juncker Hinricken heb iack noch nicht ontfanghen. Inghen tyde had ick Hans Coelz (die doe in Hollandt reysde) aen juncker Hinrick met dynen breff geseyndt, doen hy noch to Delft gefanghen sadt,

mer daer en quam merr nicht aff; hy antwoerde, wanneer hy ruyt quame, soe solde hy dat geld beschicken etc.

De handt Gades bescherme und behoede onsern genedeghen heeren K. M^{teit} med alle synen frunden, nemlych dy, vader Hans Michelssen und Nielaus, dyne zone, med allen goeden frunden, dewelcke ick veel goeder nachten wunsche van ganser harten. Hansken dyn zone secht dy veel goeder nachten. Hye vraecht attyds wanneer hy by synen harte vader reysen sal.

Hier mede Gode bevolen.

Gescreven den 23 dach july anno
1532 to Lyre by my Barbara Hinrich
Smytthes huisfrauwe.

*Ny kgl. Samling. 604^b fol. Kgl. Bibliotheket, Kjöbenhavn. Afskrift
från Haag.*

N:r 5.

20/7 1554.

*Vidnisbyrd Bastian Hulsebroch¹⁾ fick om skiel inellom hans oc mester
Jacops gord.*

Vij borgemestere oc raadtt vtj Mallmø och Valentin Kiøller byfogitt her samestetts giøre alle vitterliggt oc kendis mett thette vortt obne breff, att aar etc. 1554 fredagen then 20 dag julij vor skickitt for oss vppaa vortt raadhusz vor mettborgere Bastian Hulsebrog oc mett hanom tuende andre vore mettborgere vedtt naffn Henrich Smedtt Veigere oc Meynert Hærcke, sameledis Hermen Veigere aff Kiøbinhagn, huilcke for:ne tre dannemend han hagde her y dag för rette opfordrett oc bad oc formanede thennom for Guds oc rettferdigheds skyld, att the ville sige oc bestaa, huess thenom vtti sandingen vitterliggt vor om the tuende gordis leylighedtt, then ene mester Jacob Iunsten vtj boer oc tillforn för hannom hørde salige Villum Raffn till oc then andenn Bastian nu self vtj boer, som ligge her vtj Mallmø optill huer anden oc løbe vd till vortt stads torg, oc benemde Bastian giffuer kiere oc klaffe paa oc nu y dag tiltalede for:ne mester Jacop, att han hanom mögitt for kortt giør mett sin bygning, vedehamer oc anditt, som han hanom forneer scall haffue ladett sette. Tha fremginge for:ne iij dannemendt: Hermin och Henrich oc mett vdstracte arme oc opracthe fingre suore viid Gud oc theris siell salighedtt, att then tiid the vore vnge personer oc børn, tha løbe samme gorde uppaa thene syndre ende, som vor paa thenn tiidtt vd till Hellig geistis kirckes stræde, som tha kalledis oc nu torgitt er, saa tilhaabe att theris moder, salige Bente Veigers, som tha bode

¹⁾ Christiern Pedersens svårson.

vttj then ene gordt, och Carene Lydders oc the som bode vttj then andenn gordtt, then nu for:ne mester Jacob haffuer, hagde frijg indgang aff baade gordenne igiennem en dør oc laage, then eene mett then anden, som gick paa then tid synder vdt aff gordenne till for:ne Hellig geistis stræde, men huorledis att thett siiden thermedt omuentt, foruandlitt, om bygd och forhandlitt er, er thennom aldelis vbeuist. Thett samme vittne oc Meinertt Hareke for:ne effther hans hustru Kirstinis berettning, thii hun self icke saa till pasz vor att kunde her op komme, att hinde saaledis y alle maade beuist vor oc vell till minde drougs, att saa vor mett om samme gordtte oc loge vttj the daghe, som for:mitt staar, oc ey heller viiste, huorledis thett siidenn mett them omhandlitt vor vttj noger hande maade, men benembde mester Jacob suarede her saa till, att han viiste siig ingen vskell haffue giordtt benembde Bastiann entigenn y bygningg eller y andre maade. Men vor begierindis, att naar dannemendtt ville ther indgaa vttj beggis theris gorde oc giøre ther rett skell oc skills møsse, huor effther huer sculle rette sig, ville hann ther giernne noiigis mett oc rette sig effther huessz hanom tha befaledis oc forresagdis till endrectughedtt oc gott venligt naboscaff vtii alle maade

Ur Malmö dombok 1549—1559. Malmö rådhusarkiv.

N:r 6.

18/s 1555.

Privilegium för Henrik Smith att utgifva en läkarebok.

Wij Christian etc. giøre alle vittherligt, at thenne breffuiszere Henrick Smed, borgere vdi wor kiøpsted Malmö, haffuer berett for oss, at hand haffuer vdsat en legebog paa danske moell then menige simpell almue tiill beste: tha ephtherthij then er offuerszeet aff the høylerde vdi uniuersitetet her vdi wor stad Kiøpnehavn och findes att vere nøtteligen, at same bog bliffuer prenttet, haffue wij beuiliget och samtygt for:ne Henrick Smed at mue lade same legebog vdgaa paa prent och paa thet at hand maa komme till sin bekostning och vdlagde penninge, skall ingen mue lade prentte same legebog vdi fem sambfelde aar nest ephther thette vort obne breff datum regnendis. Fordrister seg nogen tiill same bøger her emod at prente inden for:ne aar, szom forser:t staar, tha skal same bøger vere forbrott, halfdellen tiill oss och kronen och anden half part tiill for:ne Henrick Smed.

Datum Kiøpnehavn løffuerdagen post Cantate 1555.

Dominus rex manu
propria subscri:t.

Johan Friis cancellerius
etiam subscripsit.

Register paa alle Landene n:r 6. Rigsarkivet. Kjöbenhavn.

N:r 7. 2/3 1565.

Breff paa Peder Weigeris børns penninge.

Vij borgemestere oc raad wtij Mallmøe gøre alle witterligt oc kenndis mett thette wort obne breff, att thenne breffuyseske, erlig quinde Barabra Ananiasdotter haffuer nu till gode rede oc fullde nøige leffuereritt her wppaa Mallmøs raadhus fran seg the VICXI mk ij sz vdi rund mønt, som høre hinds dotter barn, Peder Weigeris sønn Hans Pederszøn till oc Mallmøs stad same barn fremdelis her efter forrente scall, intil thett komer till laue allder oc paa eskit worder. Thi lade wy for:ne Barabra oc hinds arffuinge quitt, friig, ledig, los oc vden alldtt yttermere tiltall att were for for:ne sum penninge effther thenne dag oc til euige tide wdj alle maade. Thill ydermere wittnisbørd haffue wij witterligen ladit trøcke wort stads secretth her nedennffor.

Datum Mallmøe thenn ij dag wdj may monnitt 1565.

Ur Malmö dombok 1560—1575. Malmö rådhusarkiv.

N:r 8. 15/6 1565.

Barbara Hendrich Smedz fick Kon: Mattz breff paa hues gotz Seuerin Jenszen, hans høstrue Siliche oc theris børn haffde effther ladet. Vt sequitur:

Giøre alle witterligt, att thenne breffniserske Barbara, Hendrich Smedz efftherleffuerske, haffuer berett for oss, huorledis att hun oc hendis hosbunde, for:ne Hendrich Smed, nogen aar forleden haffue førdt met thennom aff Hollandt en liden piige veed naffn Siliche oc opfødde hinde vdi theris huss ligesom theris egit barn, oc ther hun er bleffuen mandoxen, haffue the giffit hinde fran thennom, giort hendis brøllup oc giffuet hinde hiemgiffit, gotz och pendinge, lige som hun haffde werit theris egen doter, oc siiden haffuer hun oc hendis hosbonde Seuerin Jenszen vdi theris yderste befalit for:ne Hendrich Smed och hans hostrue Barbara theris børn saa mange theris død offuerleffde, huilcke the ochsaa beholdt hosz thennom, saa lenge the leffde, oc nu ere alle for:ne børn døde oc affgangne oc ingen arffe er till theris efftherladne gotz, som hund siiger oc self ydermere berette kand; tha effther saadane leilighed haffue wij aff wor synderlig gunst oc naade vndt oc tilladt oc nu mett thette wort obne breff wnde oc tillade, att for:ne Barbara Hendrich Smedz maa become hues gotz for:ne Seuerin Jenszen, hans høstrue Siliche oc theris børn efftherladt haffuer, oc thett haffue, nyde, bruge oc beholde, forbindendes etc.

Haffnie 15 junij a:o 1565.

Reg. paa alle Landene n:r 8. Rigsarkivet. Kjöbenhavn.

N:r 9.

25/11 1566.

Dom emellem Barabra Henrich Weigeres och Jacop Brunsuig.

Vij borgemester etc., att aar 1566 mandagen then 25 dag wttj nouembris monnitt wor skickit for ossz wppaa wortt raadhuus wor metthborger Jacop Brunsuig paa syne eigne oc syn hustruis broders vegne aff Landskronne, Hans Jenssønn wid naffn, oc enn kongelige Maiestattis, wor kiereste naad:e herris thienner, Iens Iensszønn bøsseskiotte, oc mett ham enn wore mettborgerskere Barabra, sallige Henrich Smids effterleffuerske, om then sag oc arff emellom them effter en wor affdøde borgeris Søffueren Jenssen kremmere; fremlagde tha for:ne Barabra ith konngelige høymectughetts breff, lydendes, att hans Maiestatt hagde skienchtt oc naadeligenn vndt hende same gotts oc arff effter then berettning, ther tha om wnderuist wor, att ther ingen andenn eller nermere arffuing wor, oc tha fremlagde be:de Jenss Jenssønn ith forseglitt soritt wittnesbørd aff Ebbilltoffte byting, att for:ne Søren Jenssønn hagde enn modersøstersønn Willom Jenssen oc meentthe oc sette wdj rette, att same Willom Jenssen oc hans søster, for:ne Jenssz Jensszønn haffuer til echte hustru, schulle were nest oc rett arffuing effter be:de Sørenn Jenssønn oc hans børnn. Ther emod berette for:ne Jacop Brunsuig, att be:de Sørenn Jenssønn hagde børn effter seg wid naffn Niells Søffnerenn oc Beente Sørenns dotter, oc effter theris død oc affgang arffuede hans søsterbørnn, Cristienn Skomagers børn aff Lund, Thyge oc Cristierenn Cristienns sønner, huilcken Cristienn hagde be:de Søffuerens søster Marine Iens dotther till echte hustru, oc effter for:ne Tygis oc Søffuerens affgang oc død arffuede theris faderbroders Matts Schomageris dotter her y Mallmøe, Anne Matts dotter, oc effter hindis død oc affgang arffuede hendes moders søskende, for:ne Hans Jensszen aff Landskronne oc be:de Jacob Brunsuigs hustru Cristine Jenss dotter. Effter som her nu y dag mett skiellige besegllde wittnisbørd aff byting oc raadhuus beuieseligt giordis, att wdj alle maade arffuitt oc skeett er, som be:nitt staar, oc ther mett sette the sagem solunde y rette paa baade sider: tha effter tilltall, gensuar, breffue oc beuising, som y rette war mett mange oc atskillige ord oc talle, som them paa begge parter oc alle sider emellom beløbe, bleff ther saa aff for rette paasagtt, att wy ey anditt rettere kunde sige eller kennde ther wppaa, end effther wor koninge loug ere for:ne Sørenns søsterbørnn nermere oc nest arffuing effter be:de Sørenns børnn oc saa fremdelis theris neste slechtt then enne effther thenn andenn, emeden arffuenn then linie rett fremgaar, som clarligenn forberørd oc wdreett er, oc att for:ne Sørenn Jensszønns modersøster sønn eller theris børn icke kunde kome ther till, alld then stund thenne for:ne arff kand rett fremgange, som for:nitt staar, men om be:de kongelige breff Barbara haffuer kunde wy inthett sige wppaa, menn sette thett ut intill hans naade oc hans naads raad effter then wnderuising oc berettning ther om giort er. Thil vittnisbørdt etc.

*Ur Malmö dombok 1560—1575. Malmö rådhusarkiv.**Lauritz Weibull.*

Anmärkta tryckfel.

Sid.	1	rad 13	uppifrån står:	stadens	läs:	staden		
›	10	›	12	›	›	Tyskland	›	Leipzig
›	12	›	16	›	›	Det är	›	Den är
›	38	›	6	›	›	Galilei	›	Copernici